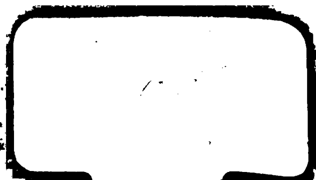

A

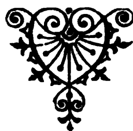
TOLDI MONDA

ÉS

KÉT IDEGEN EREDETÜ EPIZÓDJA.

IRTA:

FÓTI JÓZSEF LAJOS.

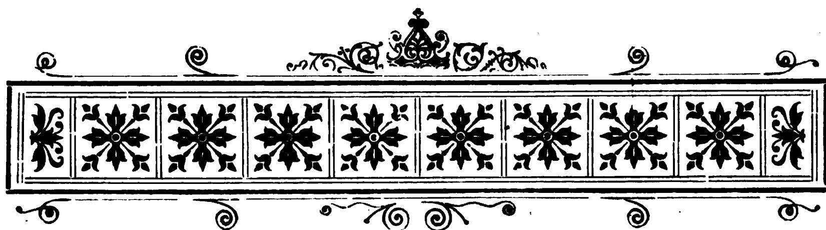

BUDAPEST, 1906.

Nyom. Kaufmann és Woititz könyvnyomdájában, Budapest, VI., Vörösmarty-utca 52.

I.

Ilosvai Toldija
és a
bürleszk-komikus sirrablás.

I.

A Toldi monda eredetéről, fejlődéséről és első feldolgozásának forrásáról jóformán még semmi bizonyosat nem tudunk. Jelenleg még a felett sem dönthetünk, vajjon szólhatunk-e egyáltalában Toldi *mondáról*, nem tudjuk, nem kell-e Ilosvai krónikáját hiteles történetnek tekinteni.

Körülbelül hetven éve annak, hogy Arany János„ TOLDI"-ja megjelent és azóta irodalmunknak nagyérdekű, de eldöntetlen problémája maradt a Toldi kérdés. Legkitűnőbb tudósaink foglallalkoztak már vele, de feltevéseik és kutatásaik homlokegyenest ellenkező eredményekre vezettek. A vita főleg a körül folyt, vajjon mondai vagy történeti alak-e Toldi Miklós és ha mondai, idegen eredetű avagy nemzeti mondáink közé tartozik? Az összes feltevéseknek akadtak követői, de végleges megállapodásra még senki sem jutott.

A legelső, ki e kérdéssel foglalkozott irodalomtörténetünk atyja Toldy Ferenc[1] volt. Ő a lelkesedés és rajongás első hevében, melyet Arany remekműve felidézett Toldi historiájában egy ősmagyar Herkulesmonda töredékét akarta feltalálni. E nézetnek azonban alig akadtak komoly követői. Egyrészt mert nincs bebizonyitva, hogy egyáltalában volt ősmagyar Herkulesmondánk és másrészt Toldi Miklósnak sem alakja, sem története nem eléggé jelentős ily nagyszerű mondakörre. Toldi legszebb hőstette is (egy

[1] A magyar költészet története. II. kiadás. Pest, 1867.

közönséges bajvivó legyőzése) sokkal csekélyebb, semhogy azzal a népképzelet, mint a legnagyobb erő próbájával megelégedett volna. Jól mondja Kemény Zsigmond[1]: „Alig van a középkornak egyetlen lovagregénye is, melynek hőse a heraklesi mondakörhöz és a hitregei tulajdonitványokhoz közelebb ne állana, mint épen Toldi." Az ősmagyar Herkulesről szóló nézetet tehát teljesen elvetjük.

Greguss Ágost és Heinrich Gusztáv szintén mondai eredetünek tartották Toldi Miklós históriáját, de kutatásaikban ugyancsak téves utra jutottak. Ők merőben idegen eredetet tulajdonitanak a mondának és pedig Greguss francia, Heinrich német eredetünek tartja. E két ellentétes nézet természetesen nem állhat meg.

Greguss Ágost[2] *„A mesés elemekről Shakespeareben"* cimü tanulmányában fejti ki nézetét. Shakespeare *„Ahogy tetszik"* cimü vigjátékából indul ki. Ennek forrása Chaucer egy meséje volt: „The Cocke Tale of Gamelyn" (A szakács meséje Gamelyn"-ről), mely mese francia eredetü. Greguss szerint a Toldi monda ép ezzel a francia Gamelynnel volna kapcsolatba hozható. Érvelései azonban igen gyengék. Toldi Miklós és Gamelyn közt legfeljebb csak annyi hasonlóság van, hogy Gamelyn is összevész idősebb testvérbátyjával. De helyzete, küzdelme és története merőben más, mint Toldié. És különben is, ha a két történet nem volna ennyire elütő és esetleg hasonló helyzetek és epizódok előfordulnának is, a kettő közt kapcsolatot még sem szabad feltételezni. Nincs ugyanis semmi bizonyitékunk, hogy a francia Gamelyn mese akár irásban, akár szájhagyomány utján valahogy eljutott volna hozzánk. Sőt a Gamelyn mesét még Franciaországban is elfeledték. Az eredeti mese, Chaucer vagy Shakespeare francia forrása ismeretlen. Ez a mese tehát nem volt oly népszerü, hogy mi átvehettük volna. Nincs bizonyitékunk arra, hogy a Gamelyn mese átvándorolt Német- vagy Olaszországba és igy majdnem kizártnak tekinthető, hogy hozzánk eljutott. Két hasonló, de egymástól nyelvileg távoleső mese közt kapcsolatot csak akkor tételezhetünk fel, ha ugyanaz a mese a közbeeső országok mindegyikében ugyanúgy vagy számos változatban ismeretes. Ez pedig a Gamelynről nem mondható.

Ugyanezen elv alapján utasitjuk vissza Heinrich Gusztáv[3]

---

[1] Kemény Zsigmond. Tanulmányok. Pest, 1870.
[2] Pesti Napló. Tárca cikksorozat. 1874. jul. 17., 18., 19.
[3] Philologiai Közlöny III. kötet.

nézetét, aki Toldit a német Kurziboldddal akarta azonositani. Ő maga is elismeri, hogy a hasonlóság a két alak közt igen kevés és igy mi a részletek cáfolásába nem is bocsátkozunk. Őt főleg az tévesztette meg, hogy Toldi is, mint Kurzibold nagy ereju hős, de komikus helyzetbe jut. Tanulmányunk amugy is kiválóan Toldi e két komikus kalandjával foglalkozik és igy erről bőven lesz alkalmunk szólni. Előre is megjegyezhetjük, hogy e két komikus kaland, noha idegen eredetü, a Kurzibold mondával semmi összefüggésben nincs.

A Toldi monda idegen eredetéről szóló teoriák ezek szerint nem állják meg a helyüket.

Szemben áll velök azok nézete, kik Toldit magyar, de nem mondai, hanem történeti alaknak tekintik. Ezek között legelső volt Kemény Zsigmond báró.[1] Szerinte „Toldi Miklós ha nem is neveztetett, épen igy élt és bár alakjához idővel mondai, költői elemek csatoltattak, valóságos és reális alakja és története mégis oly erős volt, hogy a nép költészete e kettős elemeket nem birta kiegyeztetni. Más szóval ily alakot nem teremt a nép, a magyar nép pedig a legkevésbbé.“ Ezzel Kemény azt akarja mondani, hogy Toldi Miklós alakja nem lehet költött, a história semmi esetre sem a népmonda terméke. Magában a krónikában lehetnek ugyan mondai elemek, de ezek csak későbbi hozzátoldások és éles ellentétben vannak Toldi valóságos és reális alakjával. Toldi Miklós valóságos és reális alakját pedig Kemény főleg a két komikus epizódban látja. Ezt tartja a mondában a legerősebb *„emberi dokumentumnak“* és főképen erre alapitja azt a nézetét, hogy Toldi Miklós nem lehet mondai személy és a krónika nem népmondát, de megtörtént tényeket beszél el. „A népköltészet — irja tovább — gyakran eltűri a komikumot, de a groteszket soha. Hősét néha furcsa helyzetekbe hozza ugyan, azonban belőle bohócot kit okvetlen lenevetni és kigunyolni keljen, nem csinál . . . Ezen monda tehát megtörtént tényen épül.“

Kemény eszerint Toldit magyarnak veszi, de nem tartja mondai alaknak a sirrablás és az özvegygyel való komikus jelenet miatt. E két epizódot annyira reális és emberinek tekinti, hogy ezek kizárnak minden feltevést Toldi mondai különösen magyar népmondai eredetiségéről.

Felfogása igen helyes az összes eddigi teoriák közül kétség-

---

[1] Tanulmányok. Pest 1870.

kivül a legelfogadhatóbb. Mi azonban más nézeten vagyunk. Ki fogjuk mutatni, hogy e két csufondáros epizód nem tartozik a Toldi mondához, ezek ősrégi idegen eredetü mesék, melyek épen a XVI. században kezdtek elterjedni. Eljutottak minden nemzet irodalmába és igy kerültek el hozzánk.

Ha azonban Toldi Miklós valóságos és reális alakjáról lévő legerősebb bizonyitékról kimutatjuk, hogy idegen eredetü mese és nem tartozott Toldira, úgy annak valóságos és reális alakja ujra elhalványul. Személye ismét a monda ködébe vész és mi Ilosvai krónikájában nem történetet, hanem ujra csak mondát fogunk látni. Megdől tehát Kemény Zsigmond báró nézete „. . . . hogy ilyen alakot nem teremt a nép, a magyar nép pedig legkevésbbé.“

Szerintünk: *Az hires neves Toldi Miklósnak jeles cselekedeteiről és bajnokságáról való história* tisztán monda és pedig magyar népmonda. Betoldott idegen elem benne csak a két komikus, Toldi jellemével össze nem egyeztethető, csufondáros epizód.

Bizonyitékaink erre nézve igen egyszerüek.

Ilosvai krónikájában nincs egyetlen rész sem, mely történelmi tény vagy legalább is országos fontosságu esemény lenne. Prága ostromát kivéve, mely sohasem történt meg, az egész krónika Toldi személyes tetteit beszéli el. Ezek közül pedig egy sincs, mely a történelembe beillenék. Toldinak nincs egyetlen tette, mely történelmi szinvonalra emelkednék. Toldi nem került bele a történelembe. Nevét a történelem fel nem jegyezte, tetteit más krónika meg nem örökitette, Ilosvai anyagát nem is merithette máshonnan, mint a mondából.

Történelmi kutatások is folytak Toldi személyét és bajnoki tetteit kideriteni, de ezek a kutatások teljesen eredménytelenek maradtak. Szilády Áron[1] és Nagy Iván[2] kideritették ugyan, hogy élt Nagy Lajos idejében egy virágzó Toldi család, melynek volt Miklós nevü tagja is, de semmi mást nem tudnak róla.

A történelem a bajnoki tettekről mit sem tud. Nincs egyetlen adatunk sem, mely igazolná, vagy csak sejtetni engedné Toldi Miklós a hős történelmi létezését. Igy nincs semmi okunk a krónika mondai eredetüségében kételkedni.

Az sem szenvedhet kétséget, hogy ez a monda a maga egé-

---

[1] Szilády Áron: Régi magyar költők tára. III. kötet.
[2] Nagy Iván: Magyarország családai. Pest 1857.

szében nem lehet idegen eredetü. Ilyen historiát a népképzelet nem vesz át. A nép csak a legnagyobb arányu, a legfenségesebb mondákat veszi át. A Theseus monda, a Grál monda, a Trisztán vagy a Niebelung monda, méltán ihlette meg a szomszédos népek költészetét és e fényes alakok még ma is élénken élnek a népképzeletben. De oly apró jelentéktelen monda, mint a Gamelyn vagy a Kurzbold monda csak saját szük körében marad és idővel ott is elenyészik. Ilyen kisebb mondákat gyakran költ a nép, de rösteli őket átvenni.

A Toldi monda is a kisebb mondákhoz tartozik.

Az itt előforduló hőstettek korántsem a középkori lovagideálok. Csupa apró lokális mendemondák, — Kemény őket akrobata produkcióknak nevezi — melyek egy nagy ereju hős nevéhez füződtek. Minden egyes monda és Toldi Miklós egész alakja érezhetően magán viseli a magyar föld és a magyar szellem bélyegét. *Ez a történet a maga egészében csak magyar népmonda lehet.*

Van ugyan a krónikában két kis epizód, mely úgy a magyar nép szellemétől, mint Toldi hősi jellemétől teljesen elüt, az özvegy asszonynyal való kaland és a sirrablás. De ezekről ki fogjuk mutatni, hogy merőben idegen eredetü betoldások, szorosan együvé tartoznak és tulajdonképen egy történetet alkotnak. Maga a sirrablási történet az irodalom egyik legelterjedtebb meséje, mely épen XVI. században indult világkörüli utjára. Eljutott úgyszólván minden nemzet irodalmába. Meg van számos feldolgozásban az olasz, francia, német, angol irodalomban, sőt a dán, holland és izland népköltészetben is. Igy nincs mit csodálnunk, hogy eljutott a magyar irodalomba.

Különös és csodálatos azonban az, hogy kétféle sirrablási kaland terjedt el a világirodalomban. Egy bürleszk-komikus, melynek alapja egy Boccaccio novella és egy szentimentális romantikus, mely görög eredetü. A kettő közt a tartalmi különbség is körülbelül az, ami tartalmi különbség van az Ilosvai és az Arany-féle sirrablás közt. Azaz a komikus sirrablási kaland tartalma lényegében az, hogy a mese hőse (Ilosvainál Toldi) csúfosan felsül egy asszonynyal szemben, éjjel egy szál ingben kiesik az utcára, itt tolvajokkal találkozik, kikkel elmegy a templomba egy gazdag sirt kirabolni. Maga a mese hőse megy le a sirba, a kincseket kiadja és miután mindent kiadott, a rablók ráforditják a sirkövet, úgy

hogy ő reggelig benmarad. Amint látjuk Ilosvai a Boccaccio-féle sirrablási kalandot szőtte be.

A szentimentális romantikus sirbolti jelenet szerelmi regényekben fordul elő. Itt a szerelmes hős nem rabolni megy a sirba, hanem hogy holtnak vélt jegyesét még egyszer láthassa. És mikor zokogva ráborul a holt tetemre és azt csókjaival elárasztja, a leány felébred, mert nem volt halott, csak tetszhalott. A sirrablást idegen rablók követik el Nem tagadhatjuk, hogy e változattal a Toldi Szerelmében előforduló sirrablás rokonságot mutat.

Feladatunk lesz tehát bemutatni a sirrablási mese mindkét változatának eredetét, elterjedését, lehetőleg minden feldolgozását és variansát, hogy kitünjék, milyen úton-módon jutottak be a magyar irodalomba. Természetesen első sorban Ilosvai közvetlen forrását kell megállapitanunk, mert Aranynál, ha motivumai közt van is hasonlóság az idegen elemekkel, egyenes átvételről szó sem lehet.

Amikor azonban a Toldi kérdés legkényesebb pontjáról, a két komikus epizódról kimutatjuk, hogy idegen eredetü betoldás és igy eredetileg nem tartozhatott a Toldi mondához, uj világitásban tüntetjük fel az egész krónikát, Toldi jellemét, sőt Ilosvai költői képességét és képzettségét. Mi e kutatással egyszersmint bizonyitani akarjuk a krónika mondai eredetiségét, Toldi tiszta mondai jellemét, sőt rekonstruálni akarjuk az eredeti XVI. századbeli magyar népmondát. Feladatunk lesz tehát részletesen elemezni Ilosvai krónikáját és kimutatni, hogy az legföljebb csak külformájában történeti krónika, valójában magyar népmondai elemeket rejt. Továbbá be kell bizonyitanunk, a két komikus kaland idegen eredetüségét, bemutatjuk e mesék egész filogenezisét és rámutatunk azon legközelebbi forrásokra, melyekből Ilosvai e történetet vehette.

Azonban már e helyen is ki kell jelentenünk, hogy összehasonlitó kutatásunk teljes eredménnyel nem járt. Ilosvai közvetlen forrását nem találtuk meg. Ki tudjuk mutatni a két komikus kaland első feldolgozását, bemutatjuk a mesék elterjedését, minden megtalálható változatát, sőt rokon meséket és fabliókat is fölhozunk. Mindezekből ki fog tünni, hogy Toldi sirrablása minden részletben meglepően egyezik az idegen mesében előforduló sirrablással, az özvegyasszonynyal való komikus jelenete azonban némi eltérést mutat. Sehol sem találtuk meg az oroszlánra ugrató cselt. Ellenben

minden mesében a hős épugy mint Toldi, éjjel egy szál ingben esik ki az utcára és ezután követi el a sirrablást. Ez a lényeges különbség és e még lényegesebb hasonlóság teszi főkép érdekessé a kérdést és a legszélesebb alapu kutatást követeli.

II.

Szerintünk Ilosvai krónikája tisztán monda és pedig magyar történeti monda. Formájában és tartalmának igazságában ez a krónika semmivel sem különbözik azoktól a krónikáktól, melyek külformájukban száraz puszta történetet igérnek, de tulajdonképen egy-egy nemzeti mondánk nyomait rejtik. Sajátságos paradoxon, de való, hogy krónikásaink voltak megölői, de egyuttal fenttartói is a nemzeti mondáinknak. Már Anonymustól kezdve a krónikások megvetik a mondát, a parasztság hazug meséit, a hegedűsök csacska énekét és ők e helyett a tiszta igazságot akarják megirni. Tulajdonkép pedig alig tesznek egyebet, mint megismétlik a csacska hegedűs énekét, de elhagyják annak minden báját és költészetét. Sőt ha a mondai anyagot kevésnek találják, kompilálnak hozzá ahonnan csak tudnak. Hogy Anonymus csakugyan igy tett, azt nem nehéz kimutatni. Megváltoztatta, kiforgatta, de ő őrizte meg számunkra a honfoglalás mondáit. Ugyanigy vagyunk több verses krónikáinkkal, egész a XVII. századig. Sajnos, egyikről sem mondhatjuk, hogy tisztán valamely nemzeti mondánk versbe foglalása volna, de hány történeti költeményünkben mutathatunk mondai elemekre.

Ilosvai Selymes Péter sem járt el máskép. Száraz, zavaros kronológiát tákolt össze a Toldi mondából, vagy talán mondákból. Legfőbb gondja az volt, hogy művének tudós történelmi szint adjon. Adatokat halmoz akár Tinódi, de ettől eltekintve, van-e más történeti jelleg is munkájában? Alig. Az egész krónika csak epizódok sorozata, Toldi apróbb, nagyobb hőstetteinek elbeszélése. Ezek pedig inkább mondák, mint reális történeti tények. Ez a krónika nem történet. Nem beszél el országos fontosságu eseményeket és Toldi sem az ország sorsát intéző személyiség. A történeti külszin tehát meg ne téveszszen bennünket. Nincs ebben a krónikában semmi történet, az egész história csak mese naiv népmese

Mig Toldi György velencei Károly udvarában uraskodik, Miklós odahaza a béresekkel dolgozik egy sorban. Óriási erejéről hires vala. Történik, hogy bátyjának egy szolgáját megöli. Miklós bujdosni kénytelen. Éren és nádon rejtőzik, tulajdon anyja is csak titkon táplálhatja éléssel. De addig bolyong és bujdosik, mig eljut a király elé és itt nagy hőstetteket visz véghez. A király megkegyelmez neki, sőt fényesen megjutalmazza. Igy lesz Toldiból hires-neves vitéz, de nem történeti hős. Egyetlen tette sem emelkedik történeti szinvonalra.

Mert vajjon a prágai kaland, mely sohasem történt meg, a nyomóruddal való hires jelenet, a kóbor bajvivók legyőzése, az elszabadult bika megfékezése — történelmi tettek-e? Bizonyára nem. E szerint megállapithatjuk, hogyha valóban létezett is Toldi Miklós nevü hősünk, az nem volt történelmi személyiség, tetteit a történelem fel nem jegyezte és mikor Ilosvai róla krónikát irt, forrása nem lehetett a történet, hanem a monda, bizonyára a népmonda.

A krónika mondai eredetüségének legerősebb bizonyitéka is Toldi tiszta magyar népmondai jelleme. Ha szorgosan szemügyre vesszük a krónikát, Toldi Miklós alakjában oly fokozatos finoman szőtt költői jellemrajzot találunk, melyet Ilosvai puszta történeti tényekből nem lett volna képes megalkotni. Sőt ő maga akárhány helyen is elárulja, mennyire nem volt tisztában hősének alakjával és jellemével. Ilosvai csupán az eseményeket rótta egymás mellé nem a legvilágosabb szerkezetben és hogy ebből mégis kitünik egy tiszta népmondai hősi jellem, az csak azt bizonyitja, hogy ez a népmonda valóban megvolt Ilosvai előtt. Csupán egy torzvonás van Toldi jellemében, mely a magyar népmondai eredetüségnek is élesen ellentmondana: a két komikus kaland. Erről azonban kifogjuk mutatni, hogy nem tartozott a Toldi mondához. A mai népmonda sem ismeri őket, ezek idegen eredetü mesék. Az idegen eredetüségüket már csak azért is fontos bebizonyitani, mert csak igy menthetjük meg Toldi tiszta népmondai jellemét.

Lássuk e jellemrajzot.

Toldi a mese elején szerény kevéssel is megelégedő dolgos jó fiu.

> **Otthon Toldi Miklós lakik az anyjával,**
> **Lát minden dologhoz az béres szolgákkal.**

Nagy erejét mindnyájan csodálják és ő szereti is ezt mutogatni, de csak naiv ártatlan dolgokban.

Nagy malomköveket emelget egy karjával.

Hirtelen lobbanékony és még gyilkosságra is vetemedik, de büneit megbánja és elbujdosik, noha csak egy szolgát ölt meg.

A béresekkel egy sorban dolgozik, de személyére büszke és tekintélyt követelő. Ez tipikus magyar alföldi paraszt vonás. Népies iróinknak többször találkozunk ugyanilyen jelenettel.

Lacfi András hadaival elvonul Toldi mellett:

Sok szóval az utat tőle kérdik vala
Toldi Miklós ezen *igen busult* vala
Nyomó rudat félkezével kapta vala
Buda felé utat azzal mutogat vala.

E finom néplélektani vonás csak nem lehet Ilosvai megfigyelése?

Valami szerény félénkség vagy szemérem is van fellépésében. Saját erényeinek sok érdemet nem követel és hamar mindennel megelégszik. Pesten az elvadult bikát megfékezi és örül, hogy sok máj neki adatott vala. Az udvari szakácsokat csak étjeért szolgálja.

Mindamellett titkos ambiciója, hogy nagy erejét mindenütt bemutassa. Otthon a parasztok közt, mint már emlitettük, nagy malomköveket emelget egy karjával. Ez inkább csak játék. De mikor György vitézei hazajönnek és rudat hánynak vala, ő is közéjük megy és két annyira veti a rudat. Ugyanugy bámulatba ejti a szakácsokat, mikor két öreg kondért vizzel teli hozza vala. Végre Lajos király előtt is rudat hány és csak akkor mondja meg, hogy ő az elókelő Toldi György öcscse és gyilkosság miatt bujdosik. Pedig talán amugy is kegyelmet kaphatott volna. Ez tipikus népmondai jellemvonás.

Némán türi bátyja méltatlan bánásmódját és gyermeki gyöngéd viszony van anya és fiu közt. Bujdosásban az anyja Miklóst titkon éléssel táplálja és ugyancsak titkon rozstésztában száz aranyat küld neki. A hütös szolga is a jó Miklósnak fogja pártját. Ez a kis család: az anya fiu és a hű szolga és más felől az első szülött gonosz báty a leghagyományosabb népmeséi jellemek. Puszta történeti krónikában sohasem szerepelhetnek. Ép oly gyermeki lágy szive van Miklósnak a szegény özvegy asszonynyal szemben:

Vala az asszonynak... nagy siralma
Toldi Miklós érté meg okát siralmának
Oly igen megszáná az asszony siralmát.

De rettenhetetlen és könyörtelen a bajvivásban.

Ime mihelyt Toldi az porondra juta...
Ottan ő csolnakját vizen elbocsátá,
A cseh vitéz kérdi mi légyen annak oka?

„Tudod vitéz — mondá — elég egy embernek
Vizen egy csolnakba járni egy személynek
Meg kell ma itt halni, tudod egyikünknek".

Még jobban látjuk jellemét a következő szakaszokban:

Toldi Miklós csehet térdére ejté.

Oly igen szabódván cseh vitéz igy szóla
„Fiam kérlek, de ne siess halálomra:
Tizenkét vitéz minden sok marhája
Tied lészen vitéz magammal apródsága."

Meg sem hajla szive jó Toldi Miklósnak
Hamar fejét vevé az cseh Mikolának
Fejét és marháját adá az asszonynak
Igy állá meg bosszúját....

Toldi jellem fejlődése tulajdonképen csak eddig tart. Uj jellemvonást ezután már nem találunk benne, a további események folyamán már csak egy-egy ismert tulajdonsága ismétlődik.

A prágai kalandban ugyanaz a félelmes ellenállást nem tűrő vitéz, mint a bajvivásban. Hirtelen lobbanékony, magán uralkodni nem tudó természetet is megtartotta, „magára vonja a király haragját." De ezután is, miként a gyilkosságnál sokáig elvonul és ismeretlenül jelenik meg a király előtt és nem kéri, hanem kiérdemli a kegyelmet. Legyőzi az olasz bajvivót. Ezek hagyományos félreismerhetetlen mondai elemek.

Csupán Toldi agg korában találunk egy megkapó uj vonást: az őszszakálu Toldi fiatalos hiuságát. A király Toldit Budára hivja és ő őszszakála miatt restel megjelenni. Az alább következő kis monológ az öregség és hiuság és a lovagi kötelesség megható benső tépelődése. Valóságos pszihologiai analizis, melyben mesterien van jellemezve az ősz bajnok. Annyi finomság van ebben a kis jellenetben, hogy csodálnunk kell XVI. századi népköltészet tökéletességét. Még jóval Ilosvai után sem akadt hegedüsünk, ki ilyet birt volna alkotni. E szakaszokból tisztán kiérzik a népszellem

Lajos király Budán egy gyülést tött vala
Az vén Toldi Miklóst oda hivatta vala.

Toldi Miklós vala egy szép palotában
Széllel vigyáz vala világos ablakban
Igyen dörgölődik, feddődik ő magában:

Óh én vén szakálom, hivatlan vendégem
Budára hivatott mostan király engem
Az ifju vitézek megcsufolnak engem
Király parancsolta, fel kell mennem én nékem.

De ha megállandod ott az te bosszudat
És megtanitandod most serdült ifjakat.
Gyöngygyel megfüzetlek, mint jó szakálomat
De ha nagy szégyenbe hozod ténnen magadat:

Szálonkét tégedet én el-kiszaggatlak
Város piacára, szemétre kihánlak
De ha megmutatod magadat az ifjaknak
Gyöngyben és aranyban téged befoglaltatlak.

Az apródok kicsufolják Toldit és ő hirtelen haragjában hármat közülök megöl, majd nemes felgerjedésében keserü szemrehányást tesz a királynak:

Király, ha nem nézném vitézi voltomat
Majd fejedhez verném hét tollu botomat
Másszor megfeddenéd apró kölkeidet
Meg nem csufolnák ők vitézi vén fejemet.

Ez a tragikai magaslat. Ebben a jelenetben magunk előtt látjuk az egész Toldit. Nagy erejü, féktelen szenvedélyü büszke vitézt, ki a legnagyobb felgerjedésben nemesen önmagát győzte le. Azután:

Toldi Miklós haza méne Nagyfaluba
Két esztendő mulván Toldi Miklós meghala
Vétek az lőn benne, hogy részeges vala,
Minden reménysége boritalban vala

Ő nagy erejének nem sok hasznát látá
Semmiben marháját meg nem szaporithatá.

Ez a jellemzés amint látjuk szines költői, amellett józan emberi és reális. Annyira tökéletes, hogy nem lehet oly gyarló poéta munkája, mint amilyen Ilosvai volt. Ez a népköltészet alkotása.

Azonban e tiszta népmondai jellemzés mellett is tagadhatatlan a krónika erős történeti szinezete. Nem csupán az adatok halmaza miatt, mely lehet önkényes, hanem az egész mese történelmi jelleggel

bir. Mindenütt szerepel a király, a nádor és több főur. Ez arra enged következtetni, hogy történeti népmondával van dolgunk. Azaz feltételezhetjük, hogy van a mondának valami történeti alapja. A különféle epizódok közül kiválaszthatunk egyet, melynek történelmi alapot tulajdonithatunk. Ennek kell a legfontosabb eseménynek lenni, mely a mondának magjául, a krónikának középpontjául szolgált. E köré csoportosultak a többi kevésbbé valószinü jobbára költött epizódok. Sőt a monda perszonifikálása és lolkalizálása is a központi esemény kedveért történik. Ez megkiván magának egy ismert, vagy ismeretlen nevü hőst, aki ezenkivül még sok más hőstettet is vitt véghez.

Mi a krónika összes eseményei közül erre a legelfogadhatóbbnak a cseh bajnokkal való párviadalt tartjuk. Ez megtörténhetett. Egy magyar vitéz hires párviadalban legyőzött egy cseh bajnokot. Magában véve ez nem nagy történeti esemény, de feltételezhetjük, hogy a nevezetes párviadalnak hire ment az egész országban. Mi sem könnyebb és természetesebb, hogy a győztes hős személyéről, eredetéről és életéről különféle mende-mondák keletkeztek. Ez lehet eredete a Toldi mondának.

Külömben minden történeti monda eredetének ez a teoriája.

Ami a monda korát illeti, nagyon kérdéses, hogy tényleg Nagy Lajos idejéből való. Adataink természetesen nincsenek és igy positiv kritikát nem gyakorolhatunk.

Ellenben nem szabad figyelmen kivül hagynunk, hogy a mondának több eleme inkább Mátyás, mint Nagy Lajos uralmára illik. Igy mindjárt a hires párviadal a cseh bajnokkal. Nagy Lajos uralma alatt nem volt különösebb érintkezés a csehekkel, mig magáról Mátyás királyról fenmaradt a monda, hogy legyőzött egy hatalmas cseh bajvivót. A prágai kaland is jobban illik Mátyásra, ki valósággal harcolt Csehország ellen, mint Nagy Lajosra, ki csak készült hadat viselni. Továbbá Toldiról az a följegyzés, hogy nagy malomköveket emelget fél karjával, szintén emlékeztet a Mátyás korabeli Kinizsi mondára. Az apródok gúnyos célzása Toldi ősz szakálára, szintén előfordul a Mátyás királyról följegyzett adomák közt. Föltevéseinket még az is támogatja, hogy a nép ajkán élő Toldi monda is, hol Mátyás, hol Nagy Lajos idejében játszik. Igy nincs kizárva, hogy Ilosvai csak önkényesen vagy tudatlanságból határozta meg a monda korát.

III.

Most lássuk magát a krónikát. Ugy az egyes részekből, mint az egésznek a szerkezetéből rámutathatunk a tisztán kiérezhető, de itt-ott elváltoztatott és megrontott XVI. századbeli népmondára.

Az hires-neves Toldi Miklósnak bajnokságáról való história.

Az első négy szakasz elég ügyes krónikás bevezetés:

Mostan emlékszem az elmult időkről
Az elmult időkben jó Toldi Miklósról
Ő nagy erejéről, jó vitézségéről
Csuda, hogy mindeddig nem emlékeztünk erről.

Az örök Isten nagy sok ajándéka
Kinél mindez világ környös körül rakva
Az erőség sem utolsó áldomása
Kivel Toldi Miklóst régen ő megáldotta.

Gyakran gondolkoztam ezen én magamban
Keveset olvasok róla a krónikában
Maga méltó volna ezt is irni abban
Az énekszerzők is feledkeztek dolgokban.

No azért dolgait szép renddel megirtuk
Isten ajándékát benne megtekintsük
Az jó vitézeknek például jelentsük
Az félelmeseket ezzel megbátoritsuk.

Szerintünk a harmadik szakasz azt is jelentheti, hogy egyáltalában nem volt még krónika Toldiról. Ének talán több, ének is szólt már róla, de az énekszerzők hibáztak vagy feledkeztek abban, hogy e tetteket krónikába szedjék, noha méltó volna *ezt is* irni abban. Tehát az eddigi krónikások nem tartották méltónak Toldi tetteit feljegyezni. Azonban az elejtett szavaknak nem kell nagy fontosságot tulajdonitani. Valószinüleg csak bevezetésképp állanak, hogy Ilosvai mondhassa, miért irja ő meg e méltó tetteket.

Általánosan elfogadott nézet még, hogy a második szakasz a költemény alapeszméjét tartalmazza. Ha akarjuk mi is elfogadhatjuk alapeszmének, de meg kell jegyeznünk, hogy Ilosvai krónikája épen nem szolgálja ezt az alapeszmét. A nagy erő ép annyi bajt, mint dicsőséget szerzett Toldinak.

Irtak akkor ezer háromszáz és huszban
Toldi Miklós, hogy születék Nagy-Faluban,
Velencei Károly vala királyságban
Erős, vastag gyermek Toldi kicsiny korában.

Fiát Toldi Lőrinc felnevelte vala
Az öregbik fia jó Toldi György vala
Károly udvarában György ám felment vala
Károly fiát ez Toldi György szolgálta vala.

Idő telvén Toldi György megházasodék;
Miklós husz esztendős vala, hogy ez esék,
Az jó Károly király világból kimulék,
Akkor Magyarország siralomba hozaték.

Károly fiát, Lajost királylyá választák
Urak az királynak nagy hiven szolgálnak
Laczfi András neve az nádorispánnak
Nagy urak Budában az királynak szolgálnak

Otthon Toldi Miklós lakik az anyjával
Lát minden dologhoz az béres szolgákkal
Hatalmas erejét nézik nagy csudával
Nagy malomköveket emelget egy karjával.

Ezzel kezdődik a tulajdonképeni történet és a száraz történeti adatok halmaza mellett is mindjárt meglátjuk a népmondai és pedig hagyományos népmondai elemeket. Az idősebbik fiu fent szolgál a királyi udvarban, mig a derék ifjabbik, özvegy anyjánál otthon a béresekkel dolgozik egy sorban. Ez hagyományos mondai elem. Ilosvai pontosnak látszó adatai sehogy sem illenek valóban élt történeti hősre. Ő maga mondja, *Miklós husz esztendős vala, hogy ez esék*. Husz esztendős korában erős egészséges ifju nincs már a bátyja befolyása alatt. Szilády következtetése szerint a két testvér közt nem is volt nagy korkülönbség. Minden jel arra mutat, hogy Ilosvai csak a történelmi szin kedvéért sorolta fel az adatokat. Tehát vagy Szilády, vagy Ilosvai adatai nem illenek Toldi Miklósra. Népmesében csaknem mellékes, hogy hány éves az elnyomott ifjabbik testvér, de azért érdekes, hogy Arany János, aki teljesen népies elbeszélést irt, mégis igyekezett feltüntetni, hogy Miklós még gyermek, azaz csak tizéves volt, mikor bátyja befolyása alá került.

A TOLDI VIII. ének 4. szakaszában, ahol György a király előtt bepanaszolja öcscsét, találunk erről emlitést.

„Miklós a *tizedik* esztendőben járván
Kimult szegény apánk és ő elmaradt árván
Apja helyett apja, én akartam lenni
S belőle mint illik, jó vitézt nevelni."

Igy Arany azt is mutatja, hogy György sokkal idősebb volt Miklósnál.

De hogy Budából Toldi György megjő vala,
Vitézlő szolgái rudat hánnak vala;
Toldi Miklós ott köztök forgolódik vala
Vissza két annyira az rudat veti vala.

Oly nagy nehéz követ, melyet hánnak vala,
Azt is sokkal messzébb visszaveti vala,
Bátyjának az dolog mind hirével vala,
Öcscsét ez dologért gyakran megfeddi vala.

Magában Toldi György ugy buskodik vala,
Miklósra öcscsére nagy haragja vala,
Szerető szolgáját mert megölte vala,
Kiért réten, nádon Miklós búdosik vala.

Igen keserüli Miklóst az ő anyja,
Titkon azért őtet éléssel táplálja,
Szárcsamonynyal néha ő asztalát tartja.
Mig megkegyelmeze nékie az ő bátyja.

Ez a négy szakasz Toldi első gyilkosságát tartalmazza. Érdekes, hogy Ilosvai nem is adja ennek okát. Az egész csak balladai rövidséggel van oda vetve, inkább vázlat, mint elbeszélés. Ilyen vázlatos előadással több helyen találkozunk a krónikában, ami csak azt bizonyithatja, hogy Ilosvai készminta után dolgozott és az eseményeknek csak rövid tartalmát mondja el. Érdekes az a néhány sor, amit Ilosvai Toldi anyjáról ir. Az anya csak titokban szeretheti az elbujdosott jó fiát. Ez is népmondai elem.

A gyilkosság után a nyomóruddal való hires jelenet következik, melyet szintén mondai elemnek tekintünk. Ilyen és hasonló mondák keringhetnek nagyerejü emberről. Érdekes, hogy e jelenetet Arany János kiszakitja helyéről és müve legelejére teszi. Minden esetre igen helyesen járt el, ezt nem is kell vitatni. Mi

figyeljük meg csupán azt, hogy Ilosvainál, milyen rossz helyen áll. Ugy amint itt áll nincs semmi jelentősége, semmi nyomatéka.

. . . rudat félkezével kapta vala
Buda felé utat azzal mutogat vala.

Azután lakonikus rövidséggel mindjárt folytatja:

Történik, hogy is még esék gyilkosságba
Melyért következik néki budosása.

Ez igy egymás után nem állhat, vagy legalább is nagy ugrás. A nádorral való jelenet befejezetlen, nincs semmi következménye annak, hogy Toldi oly büszkén mutatta az utat. És még érthetetlenebb mindjárt ezután a második gyilkosság. Poetikai szempontból valóságos durva hiba és az egyetlen fontos esemény Toldi életében, melyet Arany János elhagyott. Alapos okunk van hinni, hogy a népmondában, amely után Ilosvai irt, szintén nem volt két gyilkosság. Ezt Ilosvai önkényesen toldhatta be, hogy a nádorral való jelenet után, melyet rossz helyre tett, ujból felvehesse a mese fonalát. Toldinak ismét bujdosnia kellett, hogy bevetődjék Pestre, a király városába, hogy a hőstetteket véghez vigye; hibáját jóvá tegye és jutalmát elnyerje. De ehez egy gyilkosság is elég lett volna, ha Ilosvai is előre teszi a nádorral való jelenetet. Tehát látjuk, hogy nemcsak a nyelvben és tartalomban, de a szerkezetben is rontott Ilosvai a népmondán.

Pesten Toldi céltalanul ődöng, egy pénze sincs tarsolyában. A *véletlen* segitségére jön. Egy bika elszabadul a vágóhidról és ő farkánál fogva visszahuzza. Miklósnak ekkor sok máj adatott vala és ezzel legalább léte biztositva lett. Innen egy lépéssel tovább halad célja felé. A királyi udvarba megy, szolgálni a szakácsokat. Egy alkalommal a vitézek rudat hánynak vala és Miklós kétannyira veti a rudat. Ez feltünik a királynak, ki megkérdi honnan való volna? Miklós végre felfedi magát, megmondja, hogy Toldi Györgynek atyja fia és gyilkosságért bujdosik. A király megkegyelmez Miklósnak.

Arany kihagyta ezt a jelenetet. Ránézve ugy látszik zavarólag hatott, hogy a királyi kegyelem és a jutalmazás nem a végén jön, ami oly hagyományos a népmesékben. Nem állithatjuk, hogy Ilosvainál ez is szerkezeti hiba volna, annyi azonban kétségtelen, hogy a krónika e helyen zavaros.

Miklós hazulról elbujdosott, a király neki Budán kegyelmezet

meg és a király mégis azt iratja Györgynek, hogy ne tartsa Miklóst otthon.

Továbbá a krónika egyszóval sem emliti, hogy Miklós a királyi kegyelem után hazament, de ez kitünik a következőkből:

Érté az levelet Toldi György és olvasá
Öcscsét igen feddi és erősen dorgálá
Miklósnak két lóra akkor szert tött vala
Szolgálatra menne őt kénszeriti vala.

Rágondolván magát, két lóval indula
Anyja Toldi Györgynek Miklóst szánja vala.
Száz aranyat rozstésztába csinált vala.

Azaz Miklós hazament és most a királyi levél után kénytelen volt Györgyöt vitézi szolgálatra küldeni. De fösvénységből csak két lóra adott neki pénzt. Az anyja ezért titokban száz aranyat küld neki.

Ki nem látja itt a naiv népmesei szövevényt?

Toldi most igy felkészülve megy a királyhoz és ott csodákat fog müvelni.

Mikor Toldi feljut Budára egy cseh vitéznek az öklelés áll vala. Eddig mindenkit elejtett, egy özvegy asszonynak két vitéz fiát is megölte. Toldi megbosszulja az asszony siralmát, hamar a cseh vitéznek elküldé a tollát. Ez igen szép jelenet, semmi esetre sem történeti tény. Vajjon csak Toldi jó szivének jellemzésére áll vagy fontosabb poetikai eleme a mondának? T. i. ez a kis jelenet igen szépen mutatja, hogy a cseh vitéz megérdemelte a halált. Ez esetben igen finom mondai elemmel van dolgunk. Ezután a párviadal következik, melynek leirása a krónika legsikerültebb részletei közé tartozik. A csónak elbocsátása szintén feltétlen mondai elem. Toldi győz és ezzel elérte célját és erényeinek jutalmát, a király őt fejéhez választá és tizenkét lóra neki hópénzt adata.

Ez az első 40 szakasz tartalma, amiből Arany János a trilógia első részét irta. Magában a krónikában is, ez az első rész, érezhető külön egészet képez. Ez igy kerek mese és tulajdonképen ez az igazi Toldi mese. Csak ennek a résznek van népmesei formája és szerkezete.

Toldi a mese elején egyszerü parasztsorban él, mig a bátyja az udvarnál szolgál. Ez a gőgös bátyja irigykedik öcscse nagy erejére. A hányszor kitünik valamivel erősen feddi, Toldi gyilkos-

ságba esik és bujdosni kénytelen, sokat szenved éhséget és megalázást, de jutalma nem késik. A szerencse segiti. Minduntalan alkalma van erejét és jó szivét kimutatni, mig végre elnyeri a legnagyobb királyi kitüntetést. Ebben a részben határozott meseszövést találunk, Toldi fokozatosan küzdi fel magát a legnagyobb kitüntetésig. E küzdelemben irigy bátyja utjában áll, de anyja titkon szereti és segiti, csak egy hűtös szolga tud erről. Toldi kemény vitézi próba után nyeri el jutalmát. Ez kerek elbeszélés, melynek minden része kedves, tiszta mondai elem Ami ezután következik, az már csak összefüggésnélküli kalandok elbeszélése. Itt csupán csak Toldy szerépel, sem anyjáról, sem bátyjáról, sem a hűtös szolgáról többé nincs szó. Ilosvai összeállitásában csaknem ugy tünik fel, mintha Toldi magas rangjában nem tudta volna magát megbecsülni. Öt kaland éri még. A budai özvegy asszonynyal és a sirrablással ugyancsak pórul jár. A prágai kalandban igen kitünik — de azután magára vonja a király haragját. Ezt jóvá teszi az olasz bajvivó legyőzésével. Ezután a krónika legmeghatóbb epizódja következik. Az őszszakálu Toldit a király gyülésbe hivja és az ifjak apró kölkök megcsufolják vitézi vén fejét. Dühében hármat közülök megöl. Szinte a fenségig emelkedik az a szakasz, amelyben Toldi a királynak ezért szemrehányást tesz:

Király, ha nem nézném vitézi voltamat
Majd fejedhez verném, hét tollu botomat
Másszor megfednéd apró kölkeidet
Meg nem csufolnaják vitézi vén fejemet.

Ezután Toldi hazamegy és két esztendőre rá meghala. Vétek az lőn benne, hogy részeges vala.

E krónikaelemekből láthatjuk, hogy ezek nem történeti tények, hanem mondai epizódok. Ilosvai maga megmondja, hogy Toldi nagy erejének nem sok hasznát látá. Tehát Toldi nem lett történelmi hőssé, háboruban nem vett részt, vagy nem tünt ki. Minden jel arra mutat, hogy a Toldi bajnokságáról való história egy nagyerejü vitéz személyéhez fűződött mende-mondák összefoglalása. A krónika szerkezete arra enged következtetni, hogy e mondák közt volt egy hosszabb, szervesebb, kerekebb rész. Ez az első negyven szakasz. Azután még egyes mondák, melyek Toldihoz fűződtek, a prágai kaland, az olasz bajnok leverése, az apródok

gunyja és Toldi halála. E részek közül egy sincs, melynek akár mondai, akár magyar eredetüségében okunk volna kételkedni. Csupa kisebbrendü lokális mende-mondák ezek, melyek ma is élnek a népképzeletben. Toldi Miklós tehát minden kétséget kizáróan magyar népmondai alak, Ilosvai krónikája egy régi magyar népmonda versbefoglalása. A históriában csupán egy epizód van, mely a magyar népmondai eredetüségnek élesen ellentmond a két komikus kaland. Most rátérünk annak bizonyitására, hogy e két kaland nem tartozott a Toldi mondához, ez idegen eredetü betoldás. A XVI. század egyik legelterjedtebb meséjét mutatjuk itt be, melyet Ilosvai közbe szőtt.

IV.

Lássuk a két epizódot.

Helyük a krónikában világosan elárulja, hogy ez betoldás. És pedig igen ügyetlen betoldás. Ügyetlen a tárgy megválasztásában és főleg az elhelyezésben. Közvetlenül Toldi diadalra jutása után következnek. Igy Toldi éppen a legszebb hőstette és a legnagyobb kitüntetés után kétszer csufos, nevetséges helyzetbe kerül. Az özvegy egy szál ingben éjjel kiugratja az utcára; a lakatos pedig, akinek a sirból minden kincset kiad, ráforditja a sirkövet ugy, hogy Toldi benreked. Ily csufos kudarcok hogy történhetnek az hires-neves Toldi Miklóssal, aki mindig e kalandok előtt és után egyformán vitéz volt.

De a krónika szerkezete is elárulja, hogy épp ez a hely betoldás. Mint már kimutattuk, a krónikának két része van. Az első 40 szakasz, a szépen összeszőtt mese, miből Arany a „TOLDI"-t irta és azután a második rész, a lazán összefüggő egyes kalandok. Ezek közül azonban csak három: a prágai kaland, az olasz bajnok legyőzése és az apródokkal való összetüzés illik Toldira. Nagyon valószinü tehát, hogy csak e három tartozik a Toldi mondához. Ezeket Ilosvai nem akarta, vagy nem tudta szétválasztani. Igy a két idegen komikus jelenetet közbe toldotta a monda amugy is szétváló két része közé. Hogy valóban igy járt el, azt különben ő maga is megmondja. Mielőtt az epizódok elbeszéléséhez fog, igy kezdi.

Több dolgai között jó Toldi Miklósnak
Még ifju voltáról ilyeneket írnak.

Tehát ő több dolog (kaland vagy mese) közül épp ezt választotta. Az események végén pedig:

Ifjuságbeli több sok dolgairól
Én mostan nem szólok semmit a többiről.

Ily elkülönitő keretet Ilosvai a többi epizódoknak nem adott. Tehát az események természetéből, Toldi jelleméből, a krónika szerkezetéből és Ilosvai saját szavaiból egyként kitűnik, hogy itt betoldással van dolgunk.

Nézzük most magukat az epizódokat:

163 . . . Szolgáló leánya királyné asszonynak
Egykoron meghala, mondják herceg leányának.

Az idő akkoron szép folyással vála
Az bálványimádás akkor regnál vala
Leányt nagy gazdagon eltemették vala
168 Lélek üdvösségét mert attól várják vala.

Tisztessége megadassék mindeneknek!
Budában halála lőn egy főembernek
Ifju felesége megmarada ennek
Toldi, szerelmére igen gerjedez ennek.

Vala okossága az tisztes asszonynak
Izenetét elvivé Toldi Miklósnak
Egy gazdag vacsorát készite Toldinak
Vigan akar vele mulatni, — irá annak.

Sőt minden házait asszony felcifrázá
Az ablakokat kárpitokkal bévoná
Az egyik ablakra, mely kárpitot vona.
Azon egy oroszlány aranynyal irva vala.

Vendég, hogy érkezék, csak egy kis apróddal
Az asszony kinálja hizelkedő szóval
Toldi csak ingben vetkezik azonnal
Kezde ott ugrálni nagy maga mutatással.

Gyakorta hallottam — asszony néki monda
Náladnál ugrásban nincs jobb az világban
Az én szerelmemért amaz oroszlányra
Kérlek ugorjál fel az én kivánságomra.

Ottan Toldi Miklós hátra iramodék
Az asszony kedvéért egy-kettőt ugrék
Fene oroszlányra hamar felugordék
Buda piacára, Toldi csöndülést ugrék.

Csak nyaka nem szegék, igen bosszankodék
Toldi egy ingben ott künn pironkodék
Az egy lakatoshoz bánattal lebotlék
Az egy lakatgyártónak ezekről panaszkodék.

197 Az lakatgyártóval éjjel elindula
Álkulcscsal bémene az kis kápolnába
Gazdagsággal való sírt felbonta
Sirba, hogy leszálla gazdagságot kiadá.

Nagyhamar lakatos az követ mozditá
Az kő Toldi Miklóst oda bészoritá.
Lakatos nagyhamar onnat el-kifuta.
Ott vesződik Toldi, azonban megvirrada.

Sok vesződés után vállát erősité
Az nagy bálványkövet el, felemelité.
Ijedtében sirbul magát el, kiveté
208 Lakatos ruhában ő szállására méne.

Ez homályos és zavarosan előadott két kaland. Figyeljük meg meg mindenek előtt azt, hogy a két látszólag össze nem függő kaland tulajdonkép együvé tartozik és igy *egy történetet alkot*. Ez kitünik abból, hogy Ilosvai előrebocsátja, hogy gazdagon eltemetnek egy leányt, azután következik Toldi csufos felsülése az özvegygyel és ennek a gazdag sirnak a kirablása. Nagyon különös, de ránk nézve elsőrendü fontossággal bir, hogy e sirrablási kalandot ilyen komikus fölsülés előz meg és hogy e két kaland összefügg. Fontos ez azért, mert az idegen irodalomban előforduló sirrablási kalandot is, egy asszonynyal való felsülés előzi meg. És ezek a mesék is ily kettős szerkezetüek. Ez a különös összefüggés, különben Szilády-nak is feltünt. Ő igy értelmezi a két epizódot.

„Nem mondható kétségtelennek, hogy a 163—168 sorban kezdett, de be nem végzett történetnek a folytatása a 197—208 sorban olvasható kaland, ha tekintjük azt, hogy a királyné szolgáló leányának temetése, magában véve, *semmiképen sem függ össze* Toldi historiájával, noha Ilosvai egyenesen azzal kezdi a temetés emlitését, hogy „Toldi Miklósnak még ifju voltáról ilyene-

ket irnak"; továbbá azt, hogy a versfejekben épen e helyen a legtökéletesebb értelem rejlik s ezért szövegromlásról szó sem lehet; valamint azt, hogy amott a nagy gazdagon eltemetett lányról, emitt pedig gazdagsággal való sir felbontásáról van szó: azon meggyőződésre jutunk, hogy a 170—196. sor által félbeszakitott elbeszélés *összefüggő történet, és csak Ilosvai darabos előadása az oka,* hogy Toldi felsült szerelmeskedésének közbe ékelt, különben valósággal helyén levő *historiája azt* annyira kétfelé tagolta.

Ez igen helyes észrevétel, de meg kell jegyeznünk, hogy nem Ilosvai tagolta kétfelé a történetet, hanem a sirrablási mese mindenütt ilyen kétfelé tagolt.

E két kaland szorosan együvé tartozik. Ránk nézve ismételjük, azért oly fontos e két különös kaland együvé tartozását bizonyitani, mert Boccacio-tól kezdve az összes komikus sirrablási kalandok, ehez némileg hasonló fölsülési kalanddal függnek össze. Ez tehát a legerősebb bizonyitéka annak, hogy az Ilosvai-féle epizód ezen meséknek változata. Azonban előre is kijelentjük, hogy az Ilosvai-féle változat nagyon eltér a Boccacio novellától és annak összes későbbi feldolgozásaitól. A hasonlóság csak abban van, hogy Toldi is, Andreuccio is — a Boccacio novella hőse — éjjel egy szál ingben egy asszony csele folytán kiesnek az utcára és itt rablókkal találkoznak és teljesen hasonló sirrablást követnek el. Toldi is, Andreuccio is reggelig bennrekednek a kriptában. Amint látjuk e hasonlóságok elegendő okot adnak az összefüggés, legalább távoli összefüggés feltételezésére.

Itt egész terjedelmében közöljük a Boccacio novellát, hogy a részletek hasonlósága is különbsége is kitünjék. Az elvitathatlan nagy különbségek egy részét előre is annak kell tulajdonitani, hogy mig Ilosvai versben csupán csak a mese kivonatát akarta adni és mint egész krónikájában ugy itt is csak homályos és balladaszerü, addig Boccacio kényelmesen és hosszan ir le mindent, a legfinomabb részletekben is kedves és világos.

A forditásról legyen szabad megjegyeznünk, hogy lehetőleg Boccacio nyelvét igyekeztük visszaadni. Ezt a naiv egyszerü csacsogást, mely ment minden stilisztikai fogástól. Az igazi elbeszélés nyelve ez, rendetlen néhol szertelen, de mindenütt bámulatosan természetes. Ez a pajkos Fiamettá-k beszéde.

V.

Második nap, ötödik novella.

Andreuccio, Perugiából Nápolyba megy lovakat vásárolni és egy éjjel három veszedelmes kaland éri, de mind a háromból megmenekül és egy rubinnal hazatér.

Amint magam is hallottam, volt Perugiában egy fiatal lókupec, Andreuccio de Pietro, aki meghallván, hogy Nápolyban jó ára van a lónak, ötszáz arany forintot tett erszényébe és bár soha sem volt még a falu határán tul, elment a többi kereskedővel. Vasárnap alkonyat felé érkezett meg és egyik vendégfogadóba szállt. A következő reggel kint volt a vásáron. Itt sok mindent látott, ami igen kedvére volt és minél tovább tartott a vásár, annál kevésbbé tudta magát tartóztatni, hogy mindenkinek meg ne mutassa, hogy ő is vásárló és a körülötte tolongó emberek előtt gyakran huzta ki forintokkal telt erszényét. Amint igy üzérkedik és mutogatja erszényét, egy gyönyörü szép fiatal sziciliai leány, aki nem sok kérésre kész akármelyik férfi gyönyörüségére szolgálni, elment mellette, anélkül, hogy Andreuccio észrevette volna. De ez meglátta erszényét és tüstént igy szólt magában: „Ki volna boldogabb nálam, ha ez a pénz az enyém lenne“ — és ezzel tovább ment. A lánnyal együtt ment egy öreg asszony, aki szintén sziciliai származásu volt. Mikor ez meglátta Andreucciót, otthagyta fiatal urnőjét és odaszaladt Andreuccióhoz és szenvedélyesen megcsókolta. A fiatal leány látta ezt, de egy szót se szólt, hanem szépen egy helyről nézte, hogy mi fog történni. Andreuccio visszafordult az öreghez és ugy látszik ismerte, mert nagyon megörült. Az öreg pedig megigérte neki, hogy eljön hozzá a vendéglőbe. Azután anélkül, hogy többet beszéltek volna, szétváltak és Andreuccio visszament a vásárra, de aznap semmit sem vett. A leány, aki előbb már látta Andreuccio erszényét, most látta, hogy ismeri az ő öreg cselédjét, hogy valami uton-módon megkisértse, megszerezni a pénzt, az egészet vagy egy részét, cselédjétől óvatosan kérdezősködni kezdett Andreuccio felől, hogy honnan való, mit csinál itt és hogy honnan ismeri őt? Ez Andreuccióról mindent részletesen elmondott, t. i., hogy apjánál sokáig szolgált Sziciliában, majd Perugiában és azt is elmesélte, hogy Andreuccio miért jött és hogy hova megy.

A leány miután igy Andreuccio kilétéről és az egész rokonságáról eleget tudott, hogy ez alapon ravasz tervét keresztülvigye, mihelyst hazatért, az öregnek egész napra való foglalatosságot adott, ugy, hogy az nem mehetett Andreuccióhoz tehát az ő szolgálói közül küldött egyet hozzá, a kit már jól kioktatott. A leány Andreucciót véletlenül ép a szálloda kapujában találta és tőle kérdezte, hogy hol van Andreuccio? „Én vagyok magam“ — mondta emez. Mire a leány igy szólt: „Uram, egy nemes asszony ebből a városból, beszélni kiván Önnel.“ Mikor Andreuccio ezt meghallotta, bolond észszel, mert magát szép fiunak tartotta, mindjárt arra gondolt, hogy ez az asszony szerelmes bele! Tüstént azt válaszolta, hogy kész eljönni és megkérdezte, hol és mikor akar az urnő vele beszélni? Amire a leány azt felelte: „A mikor önnek tetszik Uram, urnőm önt a házában várja.“ Andreuccio erre tüstént, anélkül, hogy a vendéglőben valamit szólt volna, azt mondta: „Tehát indulhatunk máris — te csak menj előre, én majd jövök utánad.“ Igy a leány elvezette őt a házba, amely abban a városrészben volt, amelyet Malpertugionak neveztek és hogy ez milyen tisztességes hely azt a neve is mutatja legjobban. De Andreuccio minderről semmit sem tudott, nem is gyanakodott, meg volt győződve, hogy nagyon tisztességes helyen jár és hogy nagyon kedves asszonyhoz megy. A leány ment elől, ő pedig bátran belépett a házba és felment a lépcsőn. A leány hivta urnőjét és igy szólt: „Ime itt van Andreuccio!“ mire az asszony tüstént megjelent. Ez még nagyon fiatal volt, termete nyulánk, az arca nagyon szép és az öltözete roppant előkelő mitől Andreuccio ugyancsak megdöbbent. Az asszony pedig széttárt karokkal elébe ment, le a lépcsőre és a nyakába borult és pár pillanatig szó nélkül állt, mintha nagy meghatottsága akadályozná és aztán könnyezve homlokon csókolta és kissé tört hangon igy szólt: „Oh Andreuccióm, Isten hozott!“ Andreuccio csodálkozott ezen a nagy szereteten és melegen üdvözölte az asszonyt. Az asszony erre hozzálépett, kézen fogta és szó nélkül bevezette a házba. Bementek egyenesen a hálószobába, mely csak ugy illatozott a rózsák és narancsvirágoktól.

Itt egy gyönyörü függönyös ágyat látott és az állványokon rengeteg sok holmit. Minden nagyon szép volt és gazdagon diszitve. Mindezek ujból csak megerősitették abban a hitben, hogy valami nagyon előkelő asszonynyal van dolga és aztán együtt leültek egy

zsámolyra, mely az ágy lábánál volt és az asszony igy kezdett beszélni: Andreuccio, meg vagyok győződve, hogy csudálkozol a fogadtatáson, a gyöngédségen, amelylyel elhalmozlak és a könnyeimen, mint olyan, aki engem nem ismer és talán nem is emlékszel arra, hogy valaha halottál volna felőlem. De tüstént fogsz hallani oly dolgokat is, amelyek talán még inkább meg fognak lepni, t. i. azt, hogy én a te testvéred vagyok. El fogom neked mondani történetemet és biztositlak, hogy miután Isten nekem megadta, hogy halálom előtt láthassak egyet a testvéreim közül (mennyire vágyom őket mind ismerni) nyugodtan fogok meghalni. Tehát hallgass ide, Pietro, a mi atyánk, amint hallhattad, sokáig tartózkodott Palermoban, hol jósága és kedvessége miatt, mind akik ismerték nagyon szerették. De senki sem szerette jobban, mint az én anyám, aki nemes asszony volt és akkoriban özvegy. Annyira szerette, hogy félretéve az atyjától és testvéreitől és a tisztességétől való félelmét, vele oly viszonyba lépett, hogy én megszülettem és most itt vagyok. Atyjád ügyei később ugy alakultak, hogy el kellett hagynia Palermot és visszatért Perugiába és engem, még kicsi gyermeket anyámmal otthagyott és soha többet — legalább aszerint amint hallottam — sem rólam, sem anyámról meg nem emlékezett, amit én, ha nem lett volna atyám, bizony nagyon rossz néven vennék tőle. Hisz oly hálátlanságot mutatott anyámmal szemben, nem is emlitve azt a szeretetet, amelyet irányomban, ki leánya vagyok, kellett volna mutatnia, hisz nem születtem sem cselédtől, sem valami rossz asszonytól, hanem anyámtól, aki minden ügyét és saját magát, anélkül, hogy nagyon tudta volna, kicsoda ő, a leghűbb szeretettől inditva apád kezébe helyezte el. De hát ez már igy történt és bizony rosszul történt; de rég elmult és sokkal régibb dolgok ezek, semhogy ujra elővehetnők, hogy valamit javitsunk rajtunk. A dolog tehát ennyiben maradt. Engem kis gyermeket Palermoba hagyott, ahol felnőttem olyanná, amilyen most vagyok. Anyám, aki gazdag asszony volt, férjhez adott egy gazdag girgentei nemes emberhez, aki anyámhoz és hozzám való szeretetből Palermoba jött lakni. Itt, mint heves Guelf-párti ember némi ügyei akadtak, a mi Károly királyunkkal. Ennek az lett következménye, hogy menekülnie kellett Siciliából és én, mert a sziget leglovagiasabb asszonya akartam lenni, összeszedtem azt a kevés holmit amit elvihettünk, (keveset mondok

ahhoz a sokhoz képest, amit birtunk,) ott hagytuk a földeket, palotákat és ide menekültünk, ahol Károly király irányunkban kegyes volt, és részben pótolta a veszteségünket. Adott nekünk birtokokat és házakat és ad még folyton a férjemnek, a te sógorodnak, és amint te is meg fogod látni, jól gondoskodik róla. Igy vagyok én itt Isten kegyelméből és nem a tiedből és látlak téged édes testvéremül."

És amint igy szólt, ujból átölelte és könnyezve még gyöngédebben homlokon csókolta. Andreuccio miután ezt a szép mesét ily szép rendben elmondva és ily jól kigondolva hallotta, és miután az asszony szava soha meg nem akadt és a nyelve sem botlott és tudta, hogy az atyja valóban volt Palermóban és maga magáról is tudta, hogy ilyen kalandja könnyen lehet mindenkinek az ifjuságában és a gyöngéd könnyek, ölelések és a tisztességes csókok még jobban meggyőzték, hogy mindaz, amit az asszony mondott, igaz. Miután az asszony elhallgatott, igy válaszolt: „Asszonyom, az bizony nem nagy dolog, hogy én csodálkozom, mert igaz, hogy atyám soha sem gondolt többé arra amit tett, az Ön anyjával és Önnel, vagy ha gondolt is, én nem tudtam róla, én Önt egyáltalában nem ismertem, mintha Ön nem is lett volna és annyival jobban örülök, hogy megtaláltam a testvéremet, mert sokat vagyok egyedül és ezt soha sem reméltem volna. És nem hiszem, hogy volna oly magasrangu ember, akinek Ön ne lenne kedves és különösen nekem, aki egyszerü kereskedő vagyok. De még csak arra kérem, egy dologban adjon felvilágositást, hogy tudta Ön meg, hogy én itt vagyok? Amire az asszony felelte. Ezt ma reggel egy szegény asszony mondta nekem, aki sokat van nálam, mert atyánkkal is — legalább igy mesélte — sokat volt Palermóban is és Perugiában. És ha nem látszott volna nekem tisztességesebbnek, hogy te gyere hozzám az én házamban, mint, hogy én menjek hozzád idegen házba, hát elmentem volna, de nagyon szép tőled, hogy eljöttél. E szavak után elkezdett névszerint kérdezősködni valamennyi rokona után és Andreuccio mindenre megfelelt és még jobban kezdte hinni, amit nem kellett volna annyira hinnie. De a beszélgetések hosszura váltak és nagy meleg lett. Az asszony görög bort hozatott és befőttet és megkinálta Andreucciót, aki ezután el akart menni, mert már nem volt oka a maradásra. Az asszony azonban nagy megindultságot szinlelt és átkarolta és igy szólt: „Ó

most már világosan látom, hogy mily kevéssé szeretsz! Mit fognak az emberek gondolni, itt vagy a testvérednél, akit még soha sem láttál, az ő saját házában, ahova jöttödkor meg kellett volna szállni és most el akarsz menni és egy vendéglőben ebédelni? Bizony te itt ebédelsz velem és mert a férjem nincs itt, amit igen sajnálok, én fogom teljesiteni a házi gazda tisztjét." Erre már Andreuccio nem tudott mást felelni, csak igy szólt: „Én szeretlek téged, mint ahogy testvért szeretni kell, de ha nem megyek el, várnak rám egész este az ebéddel és ez nem lenne szép. Erre az asszony tüstént azt mondta: Hála Istennek, van még valaki házamban, akit elküldhetek az üzenettel, hogy téged ne várjanak. Különben is nagyon illenék és a kötelességed is volna, megüzenni társaidnak, hogy jőjjenek ide ebédre és aztán, ha el akarnak menni, elmehetsz az egész társasággal." Andreuccio erre azt válaszolta, hogy nem kivánja ide ma estére a társaságát, de ha már kell, ő nagyon szivesen marad. Az asszony ezután úgy tett, mintha a vendéglőbe üzentetné, hogy ne várják Andreucciót ebédre és ezután még sok huza-vona után asztalhoz ültek. Nagyszerű húsételeket hordtak fel és az asszony nagy ravaszul kihuzta az időt egész sötét éjszakáig. És mikor az asztaltól felkeltek és Andreuccio el akart menni, az asszony kijelentette, hogy ezt semmi szin alatt sem engedheti meg, mert Nápoly nem olyan város, ahol éjjel tanácsos lenne hazamenni, különösen idegennek nem, és néki, aki meg is üzentette a vendéglőbe, hogy nem jön. Andreuccio elhitte és (a balhittől megtévesztve) szivesen nála maradt. Ebéd után még sokat és hosszan beszélgettek, aminek meg volt az oka és miután az éjnek egy része elmult, az asszony elbocsátotta Andreucciót, hogy menjen aludni az ő szobájába, még egy kis gyermeket is adott melléje, hogy az neki megmutassa, ha valamire szüksége van. Ő maga asszonyaival egy másik szobába ment.

A meleg türhetetlen volt, amiért is Andreuccio, miután látta, hogy magára maradt tüstént egy szál ingre vetkőzött és még nadrágját is levetette és mindent az ágy fejéhez rakott és kereste, hogy hová helyezhetné el a hasának fölösleges sulyát. Megkérdezte a gyermektől, hogy hol lehet ezt végezni? Az a szoba sarkában egy kijáratot mutatott néki és mondta, hogy menjen oda be. Andreuccio bátran bement, de véletlenül lábát egy deszkára tette, amely nem volt megerősitve és vele együtt leesett és még hálát adott Istennek,

hogy esés közben semmi kárt nem tett magában, noha magasból esett. De egész elboritotta az a piszok, amelylyel ez a hely tele volt. Az a hely volt, a melyet néki mondtak és hogy jobban megértsétek, leirom milyen volt. Szűk hely, amilyent gyakran látunk két ház közt. A két tető gerendát néhány deszka köti össze és az ülőke. Egy ilyen deszka esett le vele. Miután ott lent az utcácskában Andreuccio magához tért, az esésen jajgatva hivni kezdte a fiucskát, de az amint észrevette, hogy ő leesett, rögtön szaladt úrnőjét értesiteni. Az asszony tüstént a szobába ment és nézte, hogy ott maradt-e Andreuccio nadrágja. Megtalálta a nadrágot és benne a pénzt, amelyet Andreuccio balgán nem bizva magában, mindig a hátulsó zsebben tartott. Az asszony miután kezei közt volt az, amiért magát palermoinak, és egy perugiai testvérének tetette és miután igy csele sikerült, többé semmivel nem törődött, és sietett elreteszelni a nyilást, a melyen Andreuccio kiesett. Andreuccio amint a gyermek nem válaszolt, még hangosabban kezdett kiabálni, de nem válaszoltak. Amiért már gyanakodott is és csak későn kezdett a csalásra rájönni. Átugrott a kis falon, amely az utcácskát elzárta az utcától és kiment az utra és odament a ház kapujához, amelyet már jól ismert és itt sokáig lármázott és sokáig várt és dörömbözött. Keservesen sirni kezdett, mint az, aki világosan látja a balsorsát és igy szólt: „Oh én szerencsétlen, mily rövid idő alatt vesztettem el ötszáz forintot és egy testvért!“ És sok beszéd után ujból kezdte ütni az ajtót és ujból kiabált oly borzasztóan, hogy sokat a körülötte levő szomszédok közül felébresztetett. Ezek nem birták már tűrni a lármát, felkeltek és az úrnő szolgálói közül egy egészen álmos arccal az ablakhoz ment és kérdezte: Ki kopogott len? „Oh — mondotta Andreuccio — hát nem ismersz — én Andreuccio vagyok, Fiordalitó úrasszonynak testvére.“ Amire a szolgáló azt válaszolta: „Jó ember, ha sokat ittál menj aludni és gyere vissza holnap reggel. Én nem tudom, ki az az Andreuccio és nem értem miféléket beszélsz, menj Isten hirével és hagyj aludni kérlek.“ — „Hogyan — mondta Andreccio — nem tudod, hogy én mit mondok — bizony nagyon jól tudod, de ha Sziciliában igy tartják a rokonságot, hogy rövid idő mulva elfelejtik, add vissza legalább a nadrágom, amit benhagytam és aztán szivesen elmegyek.“ Amire az nevetve mondta: „Jó ember, én azt hiszem te álmodol“ — és ezzel egyet fordult és

becsukta az ablakot. Andreuccio most már biztos volt vesztességéről és fájdalma haragba ment át és dühében eltökélte, hogy erőszakkal fogja követelni amit szép szerivel el nem ért. Fogott egy nagy dorongot és ujból még nagyobb erővel döngetni kezdte a kapút. Erre a szomszédok, akik már rég felébredtek és felkeltek, most azt hitték, hogy ő valami gonosz ember, aki a kérését csak kitalálta, hogy azzal azt a jó asszonyt bosszantsa, megelégelték a dörömbözést, és odamentek az ablakhoz és keményen leszidták. „Ez mégis csak gazság ebben az órában jönni ehhez a jó asszonyhoz és néki butaságokat beszélni. Menj Isten hirével jó ember és hagyj minket aludni és ha van valami dolgod az asszonynyal, gyere vissza holnap, de ne alkatmatlankodj ezen az éjjel.“ E szavaktól felbátoritva egy férfi, akit az előtt sohasem látott odajött az ablakhoz és durva hangon rettenetesen lekiáltott: — „Ki van odalenn?“ — Andreuccio felemelte a fejét és egy embert látott, akiről oly annyira, ahogy még gondolkodni tudott, megérthette, hogy rettenetes ember lehet, fekete szakála volt, mely egészen elboritotta az arcát és mintha most kelt volna föl az ágyból vagy mély álomból, ásitozott és dörzsölte szemeit. Nem minden félelem nélkül válaszolt: „Én a testvére vagyok annak az asszonynak, aki itt lakik.“ De ez nem várta be, amig befejezi válaszát, hanem rettenetesen lekiabált: — „Nem tudom, mi tart vissza attól, hogy lejöjjek és addig üsselek mig mozogni tudsz, ostoba részeg szamár, miért nem hagysz aludni ezen az éjjel.“ És megfordult és becsukta az ablakot. A szomszédok közül egynehányan, akik ismerték ezt az embert jóakarólag szóltak Andreuccióhoz: „Az Istenre kérünk jó ember, menj dolgodra, csak nem akarsz meghalni, még ez éjjel, a te javadra kérünk, hogy menj.“ — Andreuccio bizony megijedt, és követte a szomszédok jó tanácsát, mert ugy látta, hogy szeretettel beszélnek. Fájdalmától eltelve, és a pénzét sajnálva, megindult azon az uton, hol a cselédlányt követte és anélkül, hogy nagyon tudná, hogy merre menjen, a vendéglő felé ballagott. De mivel a büdösség undoritotta, a tenger felé ment, hogy megmosakodjék Balra vette tehát utját és kijutott a Ruga Catalana utcára, és amint a város felé ment, két embert látott jönni maga felé, akik kezükben lámpást tartottak. Méltán félt, hogy ezek nem lehetnek városi emberek, sőt talán gonosztevők, elmenekült tehát előlük

egy rozoga házba, amely ott volt mellette. De azok, mintha nekik is ugyanarra a helyre kellett volna menni, szintén bejöttek ugyanabba a házba és ottan az egyik elővett mindenféle *vasszerszámokat*, amik ott voltak és elkezdtek mindaketten köröskörül nézegetni és mindenféléről beszélgetni. És mialatt igy beszélgettek az egyik igy szólt: — „De mit jelentsen ez? Oly büdösséget érzek, amilyent még sohasem szagoltam. Miután igy szólt, felemelte egy kissé lámpáját és meglátta Andreuccio piszkát és csodálkozva kérdezte: „Ki van itt?" Andreuccio hallgatott, de ők közeledtek a világossággal és megkérdezték őt, hogy ki piszkolt ide? Amire Andreuccio elmesélte, azt mi vele történt. Ezek gondolták is, hogy hol történhetett ilyesmi és egymás közt mondták: „Bizonyára Scarabone Buttafuoco volt az." És hozzá fordulva az egyik azt mondta. „Jó ember, adj hálát az Istennek, hogy a pénzedet elvesztetted és hogy az eset ugy történt, hogy kiestél a házból és hogy nem tudtál visszatérni; mert ha nem estél volna ki, megölnek és pénzeddel együtt magad is ott vesztél volna. De mit használ most a sirás? Nem kaphatsz meg egy csillagot az égből, de nagyon könnyen meghallhatsz, ha az megtudja, hogy te ezt valakinek elmondtad." És miután ezt mondta, egy kicsit megvigasztalták és azután igy szóltak. Látod mi megsajnáltunk téged és ha velünk tartasz egy ügyben, amire mi most készülünk, egészen biztos lehetsz, hogy fogsz nyerni annyit, amennyi felér azzal, amit vesztettél." Andreuccio mivel el volt keseredve, azt válaszolta, hogy kész velük tartani.

Ezen a napon eltemettek egy nápolyi püspököt Filippo Minutulot és gazdag ornatusban temették el, az ujján egy rubinttal amely ötszász arany forintnál többet ért és ezt akarták ők kirabolni; erre pedig Andreucciot szemelték ki. Andreuccio inkább kiváncsiságból, mint megfontolásból velük tartott és elindultak a Nagytemplom felé. De mert Andreuccio rendkivül büzlött, az egyik igy szólt: „Nem találhatnók módját, hogy ez valahogy magát megmossa, nem bánom akárhol, csak ne büdösitsen oly borzasztóan?" Mire igy szólt a másik: — „De igen, közel vagyunk egy kúthoz, hol szokott lenni vödör és száritó is, gyerünk oda és mossuk jól meg." Elérkeztek ahoz a kúthoz és megtalálták a kötelet, de a vödröt valaki levette, tehát ehlatározták, hogy rákötik Andreucciót a kötélre és leeresztik a kútba, hogy mosakodjék ő ott meg és miután megmosakodott kösse magát

ujra a kötélre és ők majd felhuzzák. Ugy is tették. De miután őt odakötötték véletlenül a Signoria család egyik tagja, a melegtől vagy mert szaladt, megszomjazott és odajött e kúthoz inni. Mikor ezek ezt meglátták, rögtön futásnak eredtek. A többi családtagok is odaérkeztek és inni akartak és nem látták, hogy Andreuccio a kút mélyén meg is mosakodott, megragadták a kötelet. Lerakták páncéljukat és fegyvereiket és elkezdték huzni a kötelet és azt hitték, hogy a vödör tele lesz vizzel. Andreuccio pedig amint látta, hogy közeledik felfelé a kút nyilásához kezeivel eleresztette a kötelet és kiugrott. Mikor a körülállók ezt látták, a hirtelen félelemtől szó nélkül eleresztették a kötelet és amilyen gyorsan csak lehetett, futni kezdtek. Andreuccio nagyon csodálkozott és ha nem tartja jól magát le is esett volna a mélységbe, ami bizony nagy kárt, ha nem halálát okozta volna, de mégis kijutott és miután a lerakott fegyvereket megtalálta, még jobban csodálkozott, mert tudta, hogy társai nem viseltek fegyvert. De habozva azt sem tudva, hogy nagy bajában mit fájlaljon legjobban, anélkül, hogy valamihez nyult volna elhatározta, hogy tovább megy és ment, anélkül, hogy tudná hova. Amint igy ment, vele szembe jött két társa, akik ép azért jöttek, hogy őt a kútból kihuzzák és mikor őt meglátták, rendkivül csodálkoztak és kérdezték, hogy ki huzta őt ki a kútból? Andreuccio azt mondta, hogy nem tudja és elmondta nekik, hogy hogy történt a dolog és hogy mit talált a kút mellett. Miután ezek ezt megtudták nevetve elmondták neki, miért menekültek el és hogy kik voltak azok, akik őt kihuzták és anélkül, hogy több szót is vesztegettek volna, mivel már éjfél volt, elmentek a Nagytemblomba, ahova nagyon könnyen bejutottak és ott voltak a nagy márvány boltozat alatt és feszitő ruddakkal felemelték a födelet annyira, hogy egy ember beférhetett rajta és igy megtámasztották. És miután ezt elvégezték az egyik kérdezte: „Ki fog ide lemenni?“ — „Én nem.“ — „Én sem,“ — mondta a másik, de mondta Andreuccionak, hogy menjen le ő. — „Ezt bizony nem fogom tenni,“ — mondta Andreuccio. Mire mindaketten ellene fordulva rárivaltak: „Hogyan, nem fogsz lemenni? Istenemre mondjuk, ha nem fogsz lemenni, annyit ütünk ezzel a kalapácscsal a fejedre, hogy holtan fogsz elterülni.“ Andreuccio félve belépett a sírba és odalenn igy gondolkozott magában. Ezek engem kényszeritettek, hogy lemenjek azért, hogy megcsaljanak, amiért is, ha én nekik majd már mindent kiadtam és majd ki akarok

lépni, a boltozatból ők el fognak szaladni és én majd ott állok semmi nélkül." Ezért elhatározta, hogy biztositja a maga részét és mindjárt a drága gyürüre gondolt, és miután beszállott lehuzta az érsek ujjáról a gyürüt és a maga ujjára vonta és azután kiadta a pásztorbotot, a miseruhát, a keztyüket és egész az ingéig mindent lehuzott és minden darab után azt mondta, hogy nincs már semmi. De azok bizonygatták, hogy ott kell lenni a gyürünek és mondták neki, hogy csak keresse mindenütt. De ő azt válaszolta, hogy nem találja és ugy tett mintha keresné, hogy őket megvárakoztassa egy kissé. De azok is a maguk részéről ép oly ravaszak voltak, mint ő, egyre mondták csak keresse, van még idő és egyszerre kirántották a támasztékot, amely a boltozatkövet tartotta és elszaladtak ott hagyván Andreucciot a sírban bezárva. Hogy mit érzett Andreuccio, amikor ezt meglátta, azt mindenki elképzelheti. Többször is megkisérlette, hogy fejével vagy vállával felemelje a födelet, de hiába fáradott, mert a nagy fájdalomtól legyőzve elgyengült és visszaesett az érsek holttestére. Ha valaki akkor ott látta volna, nehezen ismerte volna meg, hogy ki volt inkább halott a püspök-e, vagy Andreuccio. De miután ismét magához tért keservesen elkezdett sirni, belátta, hogy itt minden kétség nélkül e kettő közül egyiknek kell történni: vagy nem jön többé senki a sirhoz, hogy azt felnyissa és akkor az éhségtől és a büdösségtől, a holttest férgei közt kell meghalnia, vagy pedig eljön valaki és megtalálja őt itt és mint rablót felkötik. És amint igy gondolkodott és nagyon is buslakodott, hallja, hogy emberek jöttek a templomba és sokan beszéltek, amiből kivehette azt, hogy ezek ugyanazt akarják csinálni, amit társai már megcsinálták. Ettől bizony nagyon elfogta a félelem. Miután azok kinyitották a boltivet és megtámasztották, megakadtak azon a kérdésen, hogy kinek kelljen lemenni? Bizony senki sem akarta azt tenni, hosszas tanácskozás után végre egy pap igy szólt: „Mit féltek a holtak nem eszik meg az embereket, én lemegyek, bizony le!" És miután igy szólt, mellével ráhajolt a sirkő szélére, a fejét magasan feltartva leeresztette lábait, hogy ott lenn elhelyezze. Mikor Andreuccio ezt látta, felkelt és megfogta a pap egyik lábát és ugy tett mintha le akarná rántani. Mikor a pap ezt érezte, egy rettenetest orditott és tüstént kiugrott a sirból. Ettől a többiek is mind megijedtek, nyitva hagyva a sirt, ugy elszaladtak, mintha ezer ördög üldözné őket. Miután Andreuccio ezt meglátta, reményén

fölül megőrült és kiugrott a sirból és azon az uton, amelyiken jött, távozott a templomból. És már hajnalodott mikor a gyürüvel mendegélt és véletlenül kiért a partra és innen a vendéglőjéhez érkezett, ahol a társait és a vendéglőst találta, akik egész éjjel nyugtalankodtak érette. Ezeknek elmesélte kalandjait és ezek azt tanácsolták neki, hogy hagyja el azonnal Nápolyt. Ami ő meg is tett és visszatért Perugiába és egy gyürüt szerzett ott, ahova lovakat ment vásárolni.

VI.

Eddig a novella. Hogy mik a hasonlóságok azt már előre bocsátottuk és most a különbségek is kitüntek. Beismerjük az eltérések oly nagyok, hogy nem kell csodálnunk, hogy a két mese azonosságát még senki sem jelezte. Kétségkivül, ha mérlegelnők a hasonlóságok és különbségek számát, a mérleg az utóbbiak javára dőlne. Összehasonlitó irodalom történetben azonban nem a hasonlóságok száma, de a minősége a döntő. Azaz nem kvantitativ, de kvalitativ analizíst végzünk. Sőt ha időben és térben távol álló két mese nem mutat semmi eltérést, úgy legtöbb esetben egyszerű forditással van dolgunk, ami alig nyujt érdekes következtetést. Az ily megfigyeléseknek csak akkor van értéke, ha a kérdéses meséről még nem tudtuk, hogy az forditás. Ellenben fölötte érdekes és tanulságos, ha egymástól igen távol eső két mese formai és tartalmi nagy eltérések mellett, rokonságot mutat. Ez esetben hosszú és változatos vándorlásra következtethetünk és az eltérések érdekesen jellemzik a különböző korok, népek és irók izlését és fölfogását, miknek kutatása és megállapitása az irodalomtörténet legszebb feladatai közé tartozik. Azonban itt még érdekesebb, mondhatnók különösebb esettel állunk szemben, melyhez hasonlót alig tudunk az összehasonlitó irodalomtörténetben.

Ilosvai tizennégyszakaszos epizódja nem csak hangjában de tartalmába is eltér a Boccacio novellától és a távoli rokonságot, elismerjük, csak igen vékony szálak tartják. Mindamellett az Ilosvainál talált rokonság aránylik úgy a Boccacio novellához, mint Boccació novellája az ő saját forrásaihoz. Ez még nem volna oly különös. De föltünő már az, hogy ugyanez a Boccacio novella

megvan még számos más olasz, német, francia, angol feldolgozásban, de egyik sem mutatja azt a változatot, amelyet Ilosvai alkalmazott. Eddigi kutatásaink azt mutatják, hogy az ős régi sirrablási kaland oly kapcsolatban, ahogy azt Ilosvai adta, sehol sem fordult elő.

Mindazonáltal világosan megállapitható a rokonság az idegen mesekörrel. Nézzük részletesen a hasonlóságok és különbségek sorát.

Az asszonnyal való kaland Ilosvainál merőben más. Csak némi erőszakkal állapithatunk meg rokon vonásokat. Legfeljebb a következőket. Ilosvainál is az asszony üzenteti (irá), hogy látni szeretné Toldit és Toldi is azt hiszi mint Andreuccio, hogy az asszony szerelmes belé. Ilosvainál is szerepel a jó vacsora és nála is a vacsora után következik a fatális kibukás az utcára éjjel egy szál ingben. Ez az egyetlen feltünően megegyező motivum az asszonnyal való kalandban. Ezután a sirrablás következik, melynek minden fontosabb részlete ugyanaz. Ott pironkodnak az utcán Toldi is, Andreuccio is. Toldi egy lakatoshoz bebotlék és ezekről panaszkodik. Andreuccióval szembe jön nem egy, de két — vasszerszámot vivő ember. Bátran lehet őket tolvaj lakatosoknak nevezni. Andreuccio is ezeknek panaszolja el baját, úgymint Toldi. Most következik a sirrablás. Boccaciónál ez igen érthető. Világosan, részletesen meg van okolva, miért megy el Andreuccio a rablókkal, mig Ilosvainál minderről egy szó sincs. De azért nem a kalandok közt, hanem csak az előadási mód közt van a különbség A sirrablási kaland lényegében ugyanaz. Toldi is, miként Andreuccio kiad mindent a sirból és ezután a lakatos ráforditja a nehéz sirkövet, ugy, hogy reggelig benreked. Még az is megfigyelendő, hogy Ilosvainál is templomban történik a sirrablás. Oly mellékes részletek is megegyeznek, hogy a kiszabadulás után reggel mindketten a szállásukra mennek. Minden jel arra mutat tehát, hogy az Ilosvai-féle sirrablás, a Boccacio novella egy megrövidített rontott változata.

A két sirrablás közt csupán két dologban van eltérés. Ilosvainál teljesen elmaradt a gyürüvel való história és Toldi a saját erejéből menekül ki, mig Andreuccio pompás csellel. Ez eltéréseknek azonban nem kell nagy fontosságot tulajdonitani. Mind a kettő valószinüleg a rövidség kedvéért történt. Ilosvai sehogysem tudta őket beleolvasztani az amugy is nehezen érthető epizodokba.

Az egész történetben, valódi lényeges eltérés csak egy van.

Ilosvainál az asszony egész más csellel ugratja ki a lovagot, mint Boccacio keritőnője. Ez a lényeges különbség azt mutatja, hogy Ilosvainál a két epizod nem lehet egyenes átvétel. Eredetükre három esetet tételezhetünk fel: 1) Ilosvai maga alakitotta igy át e novellát, — ez nem valószinü. 2) Előfordulhat az Ilosvai-féle különös változat azon mesékben, melyek Boccacionak szolgáltak forrásul; 3) vagy azon későbbi feldolgozások közt, melyek a Boccacio novella nyomán keletkeztek.

Lássuk mindenekelőtt Boccacio forrásait.

Az összes kutatók Bartoli,[1] Landau,[2], Liebrecht[3] stb. szerint, Boccacio, novellájának első részét, a keritőnővel való kalandot, egy francia fablió után irta. Ez végeredményében ugyan más történet, de számos részletet, sőt az egész mese-szövést mégis innen vette Boccacio. A fablió cime: Boivin de Provins. A Barbazan-féle kiadás III. kötetében található. Mi csak egyes részleteket mutatunk be.

BOIVIN DE PROVINS.

Moult bon lechiers fu Boivin Propensa soi, que à Provins Á la foire voudra aler Et si fera de lui parler.	Derék legény volt Boivin, ki feltette magában, hogy Provinsba megy a vásárra és ott magáról beszéltetni fog.

Tehát nemcsak a mese kiinduló pontja ugyanaz, de a két főszemély jelleme is hasonló, mindakettő hencegő feltünni vágyó ember.

Une bors grant acheta Douz deniers dedenz mis a Que il n'avait ne plus ne moins Et vint sur la rue des putains	Vett magának egy nagy erszényt; tizenkét dénárt tett belé; sem többet sem kevesebbet és elment a szajhák utcájába.
Iluec s'assist desus un fust Qui estait delez sa maison	Itt leült egy fatörzsre, mely a ház előtt volt és igy okoskodott.

[1] Bartoli I. primi due secoli della letterature Italiana, Firenze 1878.
[2] M. Landau: Die Quellen der Decamerone Stuttgart. 1884.
[3] Dunlop-Librecht: Die Geschichte der Prosadichtung Berlin 1851.

Puisque je suis hors de la foire Et en bon lieu et loing de gent, Deuse bien de mon argent Tout seul par moi savoir la some Ainsi le font tuit li sage home	Minthogy kint vagyok a vásárból távol az emberektől, igen jó helyen, egész magam megszámolom a pénzem. Minden okos ember igy szokott tenni.

A különbség itt az, hogy Boivin maga megy a bordély elé, de abban hasonlóság van, hogy ő sem gyanitja, hogy rossz helyen jár. A ház előtt ülve, elszámolja a pénzét és ezt a házból meglátja Mabile, a keritőnő és tüstént elhatározza, hogy a pénzt kicsalja. Épen azon gondolkodik, hogy mikép szerezhetné meg, mikor Boivin felsóhajt.

S'or eutte ma douce nièce Qui fut fille de ma toun Tièce ... Ah douce nièce Mabile	Óh ha itt volna most a kis hugom' Tièce nővérem leánya, az édes kis Mabile.

Véletlenül unokahugát is Mabile-nak hivják. Figyeljük azt is meg, hogy Boivin maga emlitést is tesz pár szavával a rokonságról. Erre Mabile kijön a házból és megkérdezi tőle, hogy ő kicsoda.

Dont estes vous et vostre nom? Je ai nom Fouchier de la Brouce Mes vous sembler ma nièce douce Plus que nul fame, qui fust. ... Estes vous fille de ma soeur? Oil sire, de dame Tièce.	Kicsoda Ön? És mi a neve? Fouchier de la Brouce-nak hivnak; De Ön hasonlit a kis hugomra, hasonlit jobban, mint bárki más. Ön a nővérem leánya? Tièce-nek vagyok leánya uram.

Erre aztán bemennek a házba. Tehát a keritőnő itt is rokonságot hazudik a férfinak, hogy magához csalja. A csel igy ugyanaz. Gazdag vacsorához ülnek és Mabile ujra a rokonsága felől kérdezősködik. Mikor megtudja, hogy felesége meghalt, fölajánl neki egy lányt. Igy akarják ellopni a pénzét, de Boivin nagyon óvatos. Sőt mielőtt még a leány ellopta volna erszényét, elkiáltja magát, hogy meglopták. Mabile tényleg azt hiszi, hogy a lopás már megtörtént és erre kidobatja Boivint. Boivin szerencsésen elmenekül, a házban nagy veszekedés van a pénzért.

E fablóból láthatjuk, hogy ez valóban forrásul szolgál Boccaciónak. Innen vette Andreuccio alakját sőt magát azt a kalandot is, hogy fiatal emberek könnyen pórul járnak ha pénzü-

ket mutogatják. Továbbá a rokonságot hazudó asszony csele is ugyanaz. Ezt a történetet Librecht szerint megtaláljuk még a Gil Blas I. könyv 16. fejezetében, és Biedermann Utopia II. könyv 4—7 és 19—24 fejezetében. Valószinüleg előfordul még több helyen is, de ez irányban nem kutatunk, mert e kaland semmi hasonlóságot nem mutat az Ilosvai-féle epizód első részével. Reánk nézve ez összehasonlitásból leglényegesebb Boccacionak az a változtatása, hogy nála Andreuccio a vacsora után egy szál ingben esik ki az utcára, amit sem a fablionál, sem a két idézett változatánál nem találunk meg. Tehát ez már Boccacio módositása és ez az egyetlen motivum, mellyel az Ilosvai-féle asszonynyal való kaland a Boccacio novellával rokonságot mutat. És ez az első ok, amiért Ilosvai epizódjának távoli alapforrását a Boccacio novellában látjuk.

A második ok a sirrablás. A hasonlitás alapjául itt nemcsak a megegyező részleteket tekintjük, de a novellának azt a különös formáját is, hogy ezt a sirrablást is egy fölsülési kaland előzi meg. Ebben is Boccacio volt az első. Ő kapcsolta legelőször össze e két különös kalandot és igy az összes novellák vagy szindarabok, melyekben e két kaland egymásután következik közvetlenül vagy közvetve a Boccacio novellából származnak. Ilosvainál e két kaland összefügg, tehát ez is azt bizonyitja, hogy epizódjának távoli alapforrása a Boccacio novella.

A sirrablás eredetét illetőleg megoszlik a tudósok véleménye és bajos eldönteni vajjon Boccacio, novellájának ezt a részét is oly készen kapta-e, mint az asszonynyal való kalandot.

A legrégibb kommentátorok Domenico Maria Manni[1] és Giulio Ferrario a sirrablást megtörtént ténynek veszik. Utalnak a régi nápolyi krónikásokra, kik Filippo Minutoló-ról a novellában szereplő püspökről feljegyzik, hogy annak gazdag sirját kirabolták. Utána néztünk azonban, a megjelölt krónikákban (Ughello Italia sacra VI. Roma 1659. és Chiocarello: Antestitum Pracelarissimae Neopolitanae ecclesiae Catalogus 1643,) de ott semmi ilyet nem találtunk. A nevezett krónikákban csak az van, hogy Boccacio állitja azt, hogy ezt a sirt két tolvaj kirabolta. De a történészek ezt az állitást nem erősitik meg. Igy hát történeti adat-

[1] Istoria del Decamerone Florenc 1742.

ról szó sincs. Nem is valószinü, hogy Boccacio humoros kimenetelü kalandja megtörtént tény volna. Ellenben több jel arra mutat, hogy ez a sirrablás régi eredetü népmese. Meg is található több olasz népmesében. Mi csak egyet fogunk idézni Guiseppe Pitré[1] gyüjteményéből.

Cime *La figgiu tistardu* — (Az önfejü. gyermek). A tartalma röviden a következő: Volt egyszer egy fiucska, aki nem akart engedelmeskedni az apjának és inkább megszökött hazulról. Egy idegen városba érkezett és nem volt hová lehajtani a fejét, hát elment a templomba, és ott a gyóntató fülkében elaludt. Épen aznap meghalt egy herceg, akit abba a templomba temettek el. Összes kincseivel együtt tették a sirba, és az ujján egy nagy gyémánt gyürü maradt. Ez éjjel négy fegyveres rabló lopódzott a templomba, hogy a sirt kirabolja. A templomban mindent gondosan megvizsgáltak és valami különös büz csapta meg az orrukat, sőt a gyermek hortyogását is meghallották. Mikor megtalálták a kis gyermeket, megakarták ölni, de megkegyelmeztek neki, ha lemegy a sirba és kiadja a kincseket. A gyermek beleegyezett és leszállt a sirba és sorra mindent kiadott. Mikor a gyürühöz ért, azt gondolta magában, hogy neki ugy sem fognak adni semmit a rablók, hát ezt nem adta ki. A rablók erre ráforditták a sirkövet és elmenekültek. A fiucska bentrekedt és keservesen sirt. Azonban kis idő mulva ujra rablók jöttek, akik ismét felnyitották a sirt. A fiucska csak erre várt. Mikor a rabló leereszkedett, átkarolta a derekát, mintha ketté akarná törni. Erre a rabló megijedt és kiugrott és mindnyájan elszaladtak.

Ezután más kalandok következnek. Ez a népmese azonos a Boccacio-féle sirrablással és könnyen lehetett annak forrása. Ugyanezt a sirrablást megtaláljuk egy montalesi népmesében is. Nerucci: Sessanta novelle montalesi, (a XVI. mese). Ez teljesen a Boccacio novellát adja. Azaz elbeszéli az asszonnyal való kalandot és a sirirablást. Landau és a többi kommentátorok szerint azonban, a népmesék keletkeztek a Boccacio novellából és nem megforditva. Ránk nézve ez a körülmény mellékes. Annyi kétségtelen, hogy az Ilosvai-féle sirrablás teljesen megegyezik ugy a Boccacio novellával, mint az idézett népmesékkel. De nem valószinü, hogy Ilosvai innen vette

---

[1] Fabie novelle e raconti Siciliani Florenc 1882.

volna a sirrablás meséjét. Nincs más hátra, mint azon XVI. századbeli elbészélések közt keresni forrását, melyek a Boccacio novella nyomán keletkeztek.

Andreuccio történetét számos XVI. századbeli feldolgozásban találtuk meg. E feldolgozások feltalálása nagyobb részt önálló kutatásunk eredménye. Sajnos, igen késön akadt kezünkbe *Martin Montanus Andreützója* a „Litterarisches Verein“ kritikai kiadásában. Itt Johannes Bolte kommentálja e novellát és felsorolja az eredeti Boccacio novella összes változatait. Mi csupán egy olasz feldolgozást találtunk, melyet ő nem emlit (Francesco Sansovio-ét) de viszont többet az általa emlitettek közül nem tudtunk megkapni. Vagy pedig oly nyelv irodalmába tartoznak, amelyet nem ismerünk. A teljesség kedvéért itt ezeket is felsoroljuk, de csillaggal jelöljük, ezekről nem felelünk. Tehát a Decameron második napjának ötödik novelláját, azaz a sirrablás-történetét megtaláljuk még a következő iróknál és nemzeteknél.

I. Olasz nyelven:

1. *Francesco Sansovio: Cento Novelle.* (Velence 1565) Mindjárt az első novella, a cime szintén *Andreuccio.* Csaknem szórul-szóra, minden lényegesebb eltérés nélkül a Boccacio novella átdolgozása. Érdekes, hogy Sansovio előszavában tagadja, hogy e novellát Boccaciotól vette. Ha ennek hitelt adunk, ugy csakis a szájhagyomány lehetett a forrása.

2. *Sachetti: Novelle.* A 120 novella szintén Boccacio átdoldozása.

3. *Sercambi: Novelle.* A 98 novella.

4. *P. Aretino: Il filosofo.* Vigjáték, melynek szövevénye tulajdonkép a szkolatztikusok vitája, de e kereten belül igen szárazon és értelmetlenül, dramatizálva van az egész Boccaccio novella. Érdekes, hogy a darab főhősét, aki a sirt kirabolja és porul jár *Boccacionak* hivják.

4. **Çanali Andreuccio di G. Boccacio ridotto al ripresentabile* (Velence 1612.)

5. *Lu figgiu tistardu* }
6. *Paolino da Peruga* } A két emlitett népmese.

II. Francia nyelven:

7. **Nicolas de Troyes:* Grand Paragon. A novella csak kéz

iratban van meg, de Mabile — Nicolas de Troyes kiadója — állitása szerint szórul-szóra a Boccacio novella forditása.

III. Német nyelven:

8. *Hans Sachs*: *Schwänke*. IV. 34. ed. Goetze.

9. **Hans Sachs*: *Der Dieb ins Bischaffsgrab. Meisterlied.* Csak kéziratban.

10. **Heinrich Mugling: Drei Unglück Andreutzos. 1546.* Csak kéziratban.

11. **Schertz mit der Warheit. Tunker Andreas.* 1550.

12. *Jacob Ayrer: Fastnachspiel von Andreutzo.* IV. 31. ed. Keller.

13. **Lundrop Wisbadisch wiesenbrünlein.* II. 2.

14. *Martin Montanus: Andreutzo.* 217. ed. Johanes Bolte.

IV. Angol nyelven:

15. **Painter Palace of Pleature.* I. 36. 1567.

16. *Campbell Popular tales of the West Higlands.*

17. *Island népének: Kistulands.* (Germania XXIX.)

18. *Gering : Islandskanentyri.*

Előfordulnak azután még XVII. és XVIII. századbeli feldolgozások, de ezek már nem tartoznak ránk.

Mindezen feldolgozásokról azonban meg kell jegyeznünk, hogy csaknem kivétel nélkül szórul-szóra a Boccacio novellát adják. Különösen az olasz feldolgozások. Még a szindarabok sem mutatnak semmi lényeges eltérést. Sehol sem találtuk a kerítőnő kalandját felcserélve a sokkal illendőbb oroszlánra ugrató özvegy tréfájával. A sirrablási kaland oly vátozatban tehát, ahogy azt Ilosvai adta nem fordul elő sehol sem. De azért tagadhatlan, hogy a Toldi monda két kómikus epizódja, a felsorolt mesékkel rokonságot mutat. Elvitathatatlan a tartalmi és formai rokonság. A tartalmi rokonság különösen a teljesen azonos sirrablási kalandban van, a formai rokonságot az epizódoknak az a kettős szerkezete adja, amely szerint a sirrablást itt is egy komikus felsülési kaland előzi meg és e két kaland egymással szorosan összefügg.

A feldolgozások nagy száma mutatja, hogy ez a sirrablási kaland, különösen a XVI. században, igen kedvelt és elterjedt, tehát nagyon ismert mese volt. Főleg Németországban, ahol schwankok novellák, fastnachtspielok és komédiák tárgyát képezte. Valószinü,

hogy innen került át hozzánk. Fennmarad tehát eldöntlenül az a kérdés, hogy honnan vette Ilosvai a két epizódot? Amint láttuk sem magából a novellából, sem annak forrásaiból, sem az eddig ismert feldolgozásokból. De hogy a novellával és a feldolgozásokkal az epizod rokonságot mutat az tagadhatatlan. Igy két esetet kell feltételeznünk *a*) vagy megvan ez a novella rejtve valahol oly feldolgozásban is, ahogy azt Ilosvai adta - és ez a valószinübb; *b)* vagy lehetséges az is, hogy maga Ilosvai tudatosan cserélte fel a novella első kalandját egy másik tréfával, mely oly könnyen és szépen volt beilleszthető a sirrablás elé. Ez esetben nem tagadhatjuk, hogy igen ügyesen járt el, mert kitünő tréfa az özvegy tréfája és utána elég ügyesen következik a sirrablás. E feltevésünkhöz természetesen meg kellene találni, akár önállóan, akár más kalanddal kapcsolatban ezt a tréfát. Sajnos ez irányban hiába kutattunk. Oroszlánokkal való cselt nem találtunk sehol.

Itt-ott némileg hasonló motivumok és helyzetek előfordulnak, de erőszakos volna ezek alapján összefüggést feltételezni. Mi csupán néhány érdekes és jellemző példát hozunk fel, anélkül, hogy ezekben keresnők az epizód első részének forrását. Igy Bandello egy novellájában (III. kötet 22. novella), az asszony a tolakodó lovag ellen a következő cselt használja. A palota egy szobáját szépen feldisziti kárpitokkal és virágokkal és jó vacsorára hivja a lovagot. És mikor a lovag gyanutlanul bemegy a szobába, mögötte becsapodik az ajtó. A szépen feldiszitett szoba, a palota börtöne volt.

Természetesen csupán a kárpitokkal feldiszitett szoba, a vacsora és a némileg hasonló helyzet mutat analógiát az Ilosvai-féle epizód első részével. Maga a történet merőben más. Minket azonban több szempontból érdekel ez a történet. Nemcsak azért, mert a hősei magyarok, két magyar báró és az egész mese Mátyás idejében játszik, hanem mert ez a novella szintén a Boccacio egy novellájának (II. nap, 9 novella) a hires fogadásnak egy változata. Tudjuk, hogy *Ráskay Gáspár* Vitéz Franciscojának szintén e novella a tárgya. Igy fölötte érdekes, hogy nem Ráskay az első, aki e történetben magyar hősöket szerepeltet. Azonban ennek hosszabb tárgyalása nem tartozik ide.

Visszatérve Ilosvai epizódjára, a budai özvegy asszony tréfájára, még csupán két hasonló motivumu mesét akarunk megemliteni. Igy a Hagen-féle *Gesammt Abenteuer* III. kötet 49. és 50.

meséjében előfordul az a motivum, hogy a vendégségben lévő lovag a ház asszonya előtt levetkőzik. Maga a történet azonban rokonságot nem mutat az Ilosvai-féle epizóddal. Ellenben egy német Schwankban *Jörg Wickram Rollwagebüchlen* 40. elbeszélésében, nem csupán a helyzet hasonló, de előfordul az özvegy asszonynak az a csele is, hogy házából kiugratja a betolakodó lovagot. Ez a schwanck hasonlit leginkább a budai özvegyasszony tréfájához, ép ezért egész terjedelmében közöljük.

Mint vesztett el egy zsoldos katona egy ugrással egy szép leányt, azonkivül az éjet a disznó ólban kellett töltenie.

Van a jámbor zsoldosoknak — Isten bocsássa meg nekem — egy rossz szokásuk ebben az országban, de különösen Svábországban és a Fekete-erdőben. Tél idején elhagyják az őrhelyeket és megtámadják a parasztokat eleségért. Kenyeret, tojást, sót és zsirt követelnek. Ilyenkor nem egy szegény embernek kell adakozóvá lenni, ha akar, ha nem. Igaz, hogy senkit sem kényszeritenek, de oly fenyegetődzve kérnek, hogy szivesen ad mindenki, csakhogy béke legyen.

Van azonban a jó cimboráknak egy közösen megállapitott jelük. Ahol egy zsoldos éjjeli szállást kapott, ott az, a szoba ajtajára egy burgund keresztet fest. Ha a cimborák közül valamelyik ilyen szobába lép és meglátja a jelt a falon vagy az ajtón, nem is kér már semmit, sőt barátságos szavakkal mondja a gazdának: „Hej jól látom, hogy ez katona kvártély, itt jól fogadnak engem!" Ha az ilyen éjjel jön, akkor a gazda igen jól tudja, hogy nem szabad utasát sokáig kéretni, ha még a pápától volna is engedelme — köteles szállást adni.

Tehát megtörtént egy fiatal tapasztalatlan katonával, hogy nagy éhségében és szegénységében igy akart magán segiteni. Elment egy gazdag paraszt házába és ott szállást és vacsorát kért. A paraszt arra gondolt, hogy van a szomszédságában egy özvegy asszony és annak egy derék leánya, akik inkább megvendégelhetnék ezt a katonát. Azért igy szólt: „Kedves katonám; nékem nagyon sok gyermekem és cselédem van, és igy nem tarthatlak magamnál. Itt van egy kis pénz, ezen vehetsz egy itce bort, fogadd

ezt szivesen és menj abba a házba, melyet ott látsz. Ott biztosan jól fognak fogadni és még a ház örököse és birtokosa is lehetsz."

A jámbor katona elhitte a paraszt szavait és elment az asszonyhoz szállást kérni. A jó asszony szivesen igért neki szállást, de kenyeret nem akart adni. „Oh — mondá a katona — van annyi kenyerem, hogy hármunknak is elég." Igy megegyeztek és asztalhoz ültek. Mikor a leány is asztalhoz ült, a katona ugyancsak barátságosan nézett rá. „Ej ha, — mondá — volna csak egy kocsma itt valahol, szivesen hozatnék egy itce bort!" — „Kedves fiam — felelt az asszony — ha akarsz bort hozatni, van a szomszédomnak igen jó bora — pénzért. Ő különben pénzért szállást is ad. Ha te hozatsz bort, ugy mi is, én meg a leányom is hozatunk egy itcével és én még sváb kalácsot is sütök hozzá." A katonának tetszett a dolog, és más egyébre is gondolt és adott pénzt két üveg borra. A leány elment a borért, az öreg sütötte a kalácsot és aztán a szép nyári estén együtt ültek mind a hárman. Mikor pedig késŏre járt az idő, az asszony igy szólt: „Kedves fiam én nem adhatok neked szállást. Az egész házban én vagyok egyedül a leányommal és nincs csak két ágyunk. Te olyan szép fiu vagy, hogy nem hagyhatlak egyedül aludni. Azért hát ugró versenyt rendezünk: azok ketten, kik legmesszebb ugranak, háljanak együtt az éjjel. A katonának ez a dolog tetszett, mert azt hitte — aminthogy ugy is történt — hogy a leány messzebb fog ugrani, mint az anyja. Tehát az alkuba belement. Az öreg kijelölte a célt, jó messze a háztól és mindjárt elsőnek ő ugrott. De ugyancsak kis távot ugrott. Utána a leány következett. Ez jó nagyot ugrott. Megörült ennek a katona, gondolván, hogy ő még nagyobbat fog ugrani, mint a leány és aztán ők ketten fognak együtt hálni. Igy összeszedte minden erejét és nagy vigan messze kiugrott tul a célon. Az anya és leánya csak ezt várta. Mig ő ugrott, hirtelen bezárták háta mögött a kaput és a lándzsáját egy ablaknyiláson kiadták. „Hohó — mondták — te nagyon is messze ugrottál!"

A szegény gyermek igy hiába fáradott és hiába adta ki pénzét. Még esett is az éjjel és igy be kellett huzódnia egy disznó ólba. Másnap reggel elment ahoz a parasztthoz és elmesélte történetét. Az is óvta a nagy ugrásoktól.

Ez a tréfa nagyon hasonlit az Ilosvai-féle epizód első részére. Itt is egy özvegy szerepel, aki vacsorát ád a tolakodó lovagnak

és azután csellel kiugratja a házból. Figyeljük meg azt is, hogy ez a katona is, ezért ugrik olyan nagyot, amiért Toldi t. i. az asszony szerelméért. A különbség csak a kiugrás helyén van. Toldi az ablakon, ez pedig az udvarból ugrik ki. Nincs kizárva azonban, hogy megvan ez a tréfa oly változatban is, hogy a lovagot az ablakon ugratják ki.

Ezt szintén e schwank forrásai vagy változatai közt kellene keresnünk, de semmi hasonlót nem találtunk. Ugyanez a schwank meg van még *Bobertag,* továbbá *Goedeke schwank* gyüjteményében és az *Aldeutscher Schwank und Scherz*-gyüjteményben. De ezek és *Wickram Rollwagebüchlein*-jét jelölik forrásaikul. Hogy Wickram honnan vette azt nem sikerült kideritenünk.

Az Ilosvai két epizódjára vonatkozó összehasonlitó tanulmányunkat tulajdonképen e szerény eredménynyel kell végeznünk. Több hasonlót sem az özveggyel való komikus jelenet, sem a sirrablásra vonatkozólag nem találtunk. Feltételezzük, hogy mindakettő előfordul még több, nem idézett feldolgozásban is, de az eddigiekből láthatjuk, hogy mindezek különösen a sirrablásra vonatkozólag alig adhatnak ujabb bizonyitékokat. Nekünk tehát csupán azt sikerült megállapitani, hogy Ilosvai e két epizódja idegen eredetü betoldás, igy nem lehet része a tisztán magyar eredetü Toldi mondának és azt is kimutattuk, hogy mely mese ciklushoz tartozik ez a két epizód. Remélhetjük, hogy idővel Ilosvai közvetlen forrása is előkerül.

II.

Arany János „Toldi szerelme" és a szentimentális-romantikus sirrablás.

I.

Munkánk egyoldalu volna, ha toldalékul a meseirodalomban elágazott második sirrablási kalandot, egy szentimentális romantikus mesekör sirbolti jelenetét is be ne mutatnók. Tesszük ezt nevezetesen abból az okból is, mert a Toldi szerelmében előforduló sirbolti jelenet némely, motivuma a bemutatandó szerelmi regények e jeleneteivel meglepő hasonlóságot mutat. Kétséget nem szenvedhet, hogy Arany közvetve, vagy közvetlenül ez idegen mesekörből vette anyagát a Toldi Szerelme ez epizódjához.

Eljárása különben igen egyszerü és természetes volt. Oly sirrablási kalandot, amilyet Ilosvai beszél el Arany nem alkalmazhatott. Ennek formáján és tartalmán változtatnia kellett. Ő különben már a „Toldi Estéje“ megirásakor változtatott az Ilosva-féle komikus epizódon. Nem érezvén a két epizod egybetartozását, az özveggyel való komikus jelenetet különválasztotta és mint gunyos balladát mesterien szőtte be a „Toldi Estejébe“. Fönnmaradt azonban még a sirrablás, melyet szintén nem akart elhagyni.

A *Toldi Szerelméhez* irt előszavában mondja, hogy minden époszban a legértékesebbnek az *„epikai hitelt“* tartotta. Kénytelen volt tehát valami módot találni, mellyel nagyobb zökkenés nélkül bevehette a gyöngéd szerelmi regénybe ezt a különös és Toldi jellemével annyira ellenkező epizódot. Mi sem könnyebb, hogy ilynemü tervezgetései közepett, véletlenül vagy tudatosan, az irodalomban ismert legszebb sirbolti jelenetre, a Romeó és Juliára vagy

más változatára gondolt. Ne hagyjuk figyelmen kivül azt sem, hogy Arany „Toldi Szerelmének“ egész megalkotásában tudatosan, nem járt el önállóan: „Toldi középső része nem az én saját választásom“ irja az Előszóban. Barátai unszolására csaknem meggyőződése ellenére kezdett ebbe a munkába. A krónikában még fennmaradt feldolgozatlan anyag, a nagyon is mesés prágai kaland, az özvegygyel való komikus jelenet, a sirrablás alávaló bünténye semmikép sem látszott neki modern költői feldolgozásra alkalmasnak. „Monda nélkül pedig — vagyis legkisebb támasz nélkül a hagyomány vagy historia részéről — egész epikai költeményt csak mintegy az ujjamból szopni, ha tudtam volna is, nem akartam.“[1] Tehát ezért kötötte ő magát Ilosvai krónikájához és igy a sirrabláshoz is.

És ebben rejlik Arany mély époszirő felfogása: „a mondai vagy történeti alap bármily csekély és töredékes legyen, adja meg ily költeménynek (eposznak) azt amit „epikai hitelnek“ szoktam nevezni“. Ezt az epikai hitelt akarta Arany megszerezni vagy legalább is fentartani a trilógia középső részében, a romantikusnak induló Toldi szerelmében is. Tehát kénytelen volt mondai és történeti hagyományok után kutatni. A saját fantáziájából nem akart venni semmit és valószinüleg — tekintettel az epikai hitelre — idegenből sem meritett. Hanem mély poétikai belátással visszafordult az alig megjelent és már elfelejtett romantikus magyar regékhez. Épen azon történetekhez, melyek vagy minden történeti alap nélkül vagy teljesen idegen mesékből születtek és épen ezért hitelre nem találtak. A Bólyai-Farkas András, Kisfaludy Sándor és Károly regéihez, Szigligeti történeti vigjátékaihoz, sőt talán egy-két még régebbi szép historiánkhoz.

Arany ezzel két irányban hatott nemesitőleg. Egyrészt saját költeményének epizódjai megkapták a történeti szint, az „epikai hitelt“ mert tárgyuk rokonságot és összefüggést mutatott a magyar előidőkből való regékkel. Másrészt e régi regék felevenedtek és mintegy szentcsítést nyertek Arany lantján. Kisfaludy *Tihamérja,* Szigligeti „*Rózsája*“ eltünnének irodalmunkból, mint sikertelen romantikus költői játékok. De Arany a motivumokat belevette a Toldi Szerelmébe és igy örökre fönmaradnak, mint a letünt magyar lovagkor regéi.

---

[1] Előszó a Toldi Szerelméhez, 1879.

Nem tartozik feladatunkhoz nyomról-nyomra kimutatni a „Toldi Szerelmének“ forrásait[1], csupán utalni akarunk arra, hogy a legfőbb motivumok kétségtelenül kölcsönvettek.

Igy mindjárt a bevezetés a kedves jelenet, az álruhában utazó király a vendéglátó Rozgonyi házban a *Szép Ilonkára* emlékeztet. Toldi Szerelme a fegyvercsere és a párviadala teljesen Szigligeti *Rózsa* cimü vigjátékából való. A nápolyi hadjárat eszméje és több motivuma Kisfaludy Károly *Tihamérjából* való. Anikó egész szereplése, valószinüleg egyenesen Ariostóból van véve.

A sirrablás gyönyörü motivumai, a tetszhalál, a találkozás a sirboltban, a feltámadás stb., szintén nem lehet Arany invenciója. Itt sem tudjuk egész határozottsággal megállapitani, vajjon Arany motivumait egyenesen az idegen mesekörből vette-e, vagy pedig a régibb romantikus magyar regék szolgáltak-e neki forrásul. Van ugyanis a korabeli irodalmunknak egy terméke, melyben megtaláljuk a szentimentális-romantikus sirrablási mese motivumait. Bólyai Farkas Andrásnak a *Párisi per*[2] cimü érzékeny játéka, ebből az idegen mesekörből való és nem lehetetlen, hogy Arany innen vette a sirbolti jelenetét. A darab bővebb ismertetésére még rátérünk.

Mondanunk sem kell, hogy bárhonnan is meritett Arany anyagot nagy romantikus eposzához az eredetiségét vagy költői nagyságát nem érinti. Elbeszélő költeményekben idegen motivumok felhasználása azok változtatása és bűbájos beleszövése a nagy eredeti époszba, a legtöbb esetben, mint itt is a költői tehetség fényes próbakövei lehetnek. És nem Arany volt az első és nem az utolsó, ki ezt tette. Vergilius mennyit használt fel Homerosból, Zrinyi mennyit Tassotól és Vergiliustól. És elő tudnók-e sorolni a világirodalom nagy époszaiban, hány epizodot, hány jelenetet találunk meg ujra, meg ujra? És tagadhatjuk-e, hogy ezek a folyton előforduló és mindig megismétlődő jelenetek, ép a legkedvesebbek? Nem, a költői fantázia gyöngesége, de az emberi lélek természete és ebben osztozik a költőé is, hogy bizonyos történeteket, melyekben örök életigazság, vagy örök szépség van, annyira szeret, hogy ujra meg ujra elmond, vagy meghallgat. Ezek a történetek az örök szép példái a barátságnak, a szerelemnek, a szenvedésnek, a földi igazság és igazságtalanságnak, a küzdésnek, bukásnak vagy dia-

---

1 Szinnyey Ferenc: Toldi Szerelmének forrásai.

2 Ez adatra Beöthy Zsolt ő méltósága volt szives figyelmeztetni.

dalra jutásnak. Ismerjük ezeket valamennyit, apáink is ismerték, de szeretjük őket ujra hallani és különösen szépek és vonzók az eposz naiv formájában.

Ki találta fel ezeket a történeteket? Egyikről sem tudjuk. Együtt születtek az emberi lélek bölcsességével és művészi érzékével és terjedtek el és változtak, amint szaporodott és szétszoródott az emberi nem. Mindig voltak és mindig lesznek. Világrészről-világrészre, korról-korra, nemzedékről-nemzedékre, könyvről-könyvre vándoroltak és vándorolnak még ma is.

Ki volt annak a bűbájos történetnek első feltalálója, hogy a szerelmes hős holtnak vélt kedveséhez lemegy a sirba és felnyitja koporsóját, hogy csók és könyzáporral árassza el még egyszer a kedves arcot és ott aztán a leány, szerelmese karja közt felébred, — mert a leány nem halt meg csak elaludt. Kié volt legelőször e gondolat és ki füzött ehez legelőször történetet? Shakespeare? Nem. Luigi de Porto? Nem. A régi görögök? Nem. Az ephezusiak? A babylyoniak? — talán. És ki hozta e történetet legelőször sirrablókkal, kalózokkal, tolvaj lakatosokkal kapcsolatba? Xenophon? Jamblichus? Ki tudná megmondani? Mi itt csupán be akarjuk mutatni e mese történetét, vázolni a motivumok eredetét és fejlődését. E kimutatás a világirodalom egyik legszebb novellájához és drámájához vezet és nyilt kérdéssé teszi, hogy mily viszonyban van a „Toldi szerelme“ e mesekörhöz?

II.

E mese első nyomait a görögöknél találjuk, sőt épen a legelső szerelmi regényekben, melyeket az irodalom ismer. Jamblichus: *„Babyloniai történeteiben“* és az ephezusi Xenophon: *„Antheia és Habrokomes“* cimü regényében fordul elő először a tetszhalál és sirrablás motivuma. Lássuk előbb a *„Babyloniai történeteket“*. Rohde szerint ez a regény az első görög szerelmi regény, Kr. u. II. századból való. Tartalma a következő:

Garmus babyloniai király szerelmével üldözi a boldog házasságban élő Simonist. Ez férjével, Rhodanessel, a kinzatás elől elmenekül. A király keresteti őket. Menekülés közben a szerelmes pár egy barlangba rejtőzik. Itt a vadméhek mézéből élnek. A méhek

azonban mérges hüllők húsából táplálkoztak és igy a méz is mérges volt. A szerelmesek holtan terülnek el. Igy találják meg őket az üldöző eunukok. Ezek a halottakat nem merik bántani, sőt, mint a vallásuk parancsolja, ruhával befödték testüket és hust és kenyeret tettek melléjük. A szerelmesek azonban csak *tetszhalottak* voltak, mert a méreg csak elbóditotta és nem ölte meg őket. Aléltságukból felébrednek és tovább menekülnek. Utjukban egy temetési menettel találkoznak. A menetet egy jós megállitja és kijelenti, hogy a leány, akit visznek, nem halott, csak *tetszhalott*. Kinyitják a sirt és kiderül, hogy a jósnak igaza volt. A menet az élővel tovább vonul. A szerelmesek a sirban maradt ruhákat magukra veszik és az ott talált ételekkel felfrissitik magukat, majd mély álomba merülnek. Üldözőik azonban nyomukra bukkannak és követik őket egész a sirig. Itt őket ujra mozdulatlanul találják és ismét azt hiszik, hogy *halottakkal* van dolguk. A szerelmesek felébrednek és tovább menekülnek. Fölismerik azonban rajtuk a halotti leplet és *sirrablás* miatt a biróság elé kerülnek. A biró Simonist szépsége miatt Garmus királynak akarja elküldeni. A szerelmesek erre megakarják magukat mérgezni. Azonban ismét csak altatószert isznak és nem mérget. A biró ilyen állapotban akarja a szerelmes párt elszállitani a királyhoz. Utközben azonban a szerelmesek felébrednek és ujra elmenekülnek. És folyik tovább a történet, mely már minket nem érdekel.

Az eddig elmondottakból a következő motivumok tünnek ki. Egy szerelmes párt több izben halottnak tartanak, de csak *tetszhalottak*. *Sirrablással* is vádolják őket, de kiderül ártatlanságuk. Egy kényszerházasság miatt, mely őket örökre elválasztaná — mérget isznak. Azonban csak altatószert kaptak és ismét csak tetszhalottak lettek. Ez volna tehát a tetszhalál és sirrablási mese első legprimitivebb formája. Kezdetnek mindenesetre elfogadható.

Már sokkal közelebb áll tárgyunkhoz a második görög regény, az *Antheia és Habrokomes* Itt találkozunk legelőször valóságos sirrablással. E regény tartalmát is *Rohde* kivonata után közöljük.

Habrokomes és *Antheia* szenvedélyes szerelemmel szeretik egymást, de az istenek haragszanak a nagyon öntelt Habrokomesre. Az esküvő után, hogy az isteneket kiengeszteljék, hosszú utazásra határozzák magukat. Az úton kalózok támadják meg hajójukat és

a szerelmes pár fogságba esik. Kalandok végtelen sorozatán mennek keresztül, melyek nem tartoznak ránk, csupán a III. könyv 8-ik fejezetét veszszük ki.

Antheiát egy előkelő sziciliai vitéz kiszabaditja a rablók kezeiből ép akkor, mikor megakarják őt ölni. Perilaus, a vitéz, feleségül akarja venni Antheiát. Antheia nem meri visszautasitani, csak harminc napi gondolkodási időt kér. A harminc nap eltelik és nagy pompával készülnek a lakodalomra. Antheia, hogy a választól megszabaduljon, egy orvostól mérget kér és a nászágyán kiiszsza. Perilaus mélyen lesujtva, a fényes lakodalomból, fényes temetést rendez. Gazdagon eltemeti a szép Antheiát. Antheia azonban nem kapott igazi mérget az orvostól, hanem csak altatószert és a sirban felébred. Először is kinos éhséget érez, de néma megadással türi sorsát és fönséges nyugalommal várja a halált. A sors azonban mást rendelt. Éjjel corsikai rablók feltörték a sirt, hogy a kincseket elvigyék és midőn ott megtalálták a szép Antheiát, őt is magukkal vitték. Antheiát eladták rabszolganőnek Alexandriában. A regény további folytatása nem érdekel minket.

E két regényben, de különösen az utóbbiban, már tisztán láthatjuk azokat a motivumokat, melyek alapján a későbbi európai irodalomban a legremekebb novella és dráma fog keletkezni és amely motivumok annyiszor megismétlődnek a legkülönfélébb költői műfajoknál és eljutottak a „Toldi Szerelmé"-be.

Mi összeállitásunkban főképen azt akarjuk kimutatni, hogy e motivumok minden időben ismeretesek voltak és a későbbi szerzők igen önkényesen bántak velük. Néha elhagyták a sirrablást, majd máshol nem szerepel a méregként adott álompor, ismét vannak novellák és drámák, hol az összes motivumokat megtaláljuk. Igen természetes, nem adhatunk oly összeállitást, mely fokozatosan feltüntetné, mint fejlődött és alakult át ez a mese egész odáig, mig Arany János a *Toldi szerelmébe* belevette. Nem adhatjuk ezt azért sem, mert mint már kifejtettük, nála egész másnemü átvételről van szó. Arany János teljesen a maga felfogása szerint és Toldi jellemének legmegfelelőbben dolgozta fel a tetszhalál és a sirrablás meséjét, csupán azt tartva meg belőle, mi kereken szépen összevág az egész Toldi regével. Arról sem beszélhetünk, hogy volt-e egyáltalában közelebbi vagy távolabbi forrása, szabatos összefüg-

gést, határozott átvételt nem tudunk megállapitani. Azaz Arany János változtatásával épen úgy vagyunk, mint Ilosvai sirrablásával. Kétséget nem szenved, hogy idegen mesekörből való, de sajátságos máshol meg nem található változatban.

III.

Nézzük, mint alakult e regényekből az a nagy európai meseciklus, melynek egyes változatai a különböző nemzeteknél a szentimentális-romantikus regény legszebb példái lettek és nekünk a „Toldi szerelmét' adta.

A görög regények feltünő hamar jutottak be az európai irodalomba. Közvetlen sorsukról és a kéziratokról ugyan mit sem tudunk. Annyi bizonyos, hogy az eredeti regények elvesztek és már a középkorban is csak szorványosan csupán a kivonatuk maradt fent. A későbbi változatok, mesék és szindarabok nem is innen eredtek. Egyedüli forrásuk és gyors terjesztőjük és örökös variálójuk csak a szájhagyomány lehetett. Azaz e regények átmentek vagy visszatértek a népköltészetbe és a keresztény irodalom kezdetével innen kerültek be az európai irodalomba. Feltünő, hogy már igen korán megtaláljuk őket. Ugyszólván a legelső epikusok már ismerték és felhasználták e motivumokat. Igy Marie de France *„Eliduc"* cimü meséjében előfordul a tetszhalál. A nő itt is templomban van eltemetve és mikor a sirból felébred — megtudja férje hütlenségét és kolostorba vonul. Az itteni sirbolti jelenet jórészt a görög motivumok megforditása.

Ha Marie de France meséje csak halványan emlékeztet a görög regényekre *Chretien de Troys Cligès*-e egyenesen innen való.

A középkor legnagyobb költője, úgyszólván minden eposzába vegyitett görög motivumokat. Ezen nincs mit csodálkoznunk. A nagy lovagregények, a Trisztán monda, a Grál monda, az Artur mondakör főmotivumai, egyenesen a görög regevilágból erednek. A középkor egész költészete, szentimentalizmusa, platonikus szerelme, az aláhanyatlott klassicizmus első hullámverése volt.

A Cligès tartalma ez:

Cligès, a konstantinápolyi császár fia szerelmes Fenicebe, a német császár leányába. Az ifjak oly szépek voltak, hogy szépsé-

gük besugározta a palotát, akárcsak a napfény. De nem lehettek egymáséi. Fenicet, Cligès nagybátyja veszi el, Cligèsnek pedig lovagi próbára, Arthur udvarába kell menni. A szerelmesek az esküvő napján bucsuznak el egymástól. Fenice azonban csodálatos módon megmenekül a kényszerházasságtól. Dajkája, Thessala bájitalt készit, melyet minden este bead férjének. Ettől ez mély álomba merül és azt álmodja, hogy karjai közt birja Fenicet, valójában pedig érintetlenül hagyja. Igy mulnak el évek, mig Cligès visszatér Konstantinápolyba. Bevallja szerelmét Fenicenak, sőt tudtára adja, hogy egész távolléte alatt hű maradt hozzá. Fenice is felfedi rejtélyes házasságának titkát, de vonakodik addig Cligèsé lenni, mig az teljesen meg nem szabaditja a férjétől. Nem akar úgy járni, mint Iseut.

. . . son corps fut à deux rentiers
Et son coeur fut à l'un entier.

Uj tervet eszelnek hát ki Tessalával. Fenice álomport kap és igy holtnak fogja magát tetetni és eltemetik. Cligès pedig éjjel megnyitja a sirt és elviszi Fenicet. Az ifjak terve fényesen sikerül, sőt a császár rövid idő mulva meghal és Cligès követi a trónon.

E kivonatból láthatjuk, hogy az egész mese a görög regények variációja.

Ugyancsak megtaláljuk a tetszhalál meséjét a prozairóknál is.

Mindjárt az első prozairónál, az európai prozairodalom megteremtőjénél Boccaciónál.

Szerintem a „Decameron“ (X. nap, 4. novellája) az első prózai változata e görög regényeknek. Jóllehet maga a mese más, de a motivumok ugyanazok.

Egy derék bolognai lovag, Messer Gentile, szerelmes volt egy férjes asszonyba, madonna Catalinába. Ez az asszony várandós állapotában hirtelen rosszul lett, összeesett — egy orvos halottnak nyilvánitotta. Nagy szomorusággal eltemették a *templom* egy fülkéjében. Halálát hirül adták Gentilének is. Ez elmegy a sirjához, hogy kedvesét még egyszer lássa és hogy amit nem tehetett meg amig élt, halála után megcsókolhassa. *Éjjel* elmegy a templomba, megnyitja a sirt és zokogva ráborul a holttestre és csókolja, ahol éri. Majd keblére borul és akkor észreveszi, hogy az asszony szive dobog. Az asszony csak tetszhalott volt. Gentile megdöbben, de aztán erőt vesz magán, kiemeli az asszonyt és házába vezeti és

anyja ápolására bizza. Végül nemesen legyőzi szerelmét és az asszonyt visszaadja férjének.

Különösen érdekesek azok a részletek, ahol a lovag a nő holt hirén kesereg. Csaknem párhuzamba lehetne állitani a Toldi keservével.

Boccacio után *Masuccio di Salerno* volt az első, ki a tárgyat ismét feldolgozza és egyuttal ő volt az első, ki e motivumokból a Romeó és Julia meséjét állitotta össze. Könyvét sajnos, nem tudtam megszerezni és igy a novella tartalmát, Liebrecht kivonata után adom.

Mariotto, egy szienai nemes ifju titokban megesküszik Gianozzával, kit a legforróbb szerelemmel szeret. Esküvőjükről csak az esketést vivő barát tud. Mariottónak ezután egy előbbi gyilkosság miatt menekülni kell. A magára maradt Gianozzát házasságra kényszeritik. Ezt megakadályozandó az a barát, ki őt már összeadta, az uj házasság előtt neki altató port ad. A leány a porokat beveszi és miután hozzátartozói azt hiszik, hogy meghalt, eltemetik. Mariotto a leány holt hirét veszi és Alexandriából visszasiet Sienába, hogy legalább holtan még egyszer lássa a leányt. Időközben azonban a leány leltrargiájából felébredt és maga sietett férje után Alexandriába. A Siénába érkezett férjet elfogják és a gyilkosság miatt kivégzik. A leány pedig, miután Alexandriában hiába kereste férjét, hazajön. Itt megtudja Mariotto szörnyü végzetét, *kolostorba* vonul és nemsokára meghal.

E novella, amint a rövid tartalmából is látjuk, alig tér el a görög regény tartalmától. Csupán a sirrablás hiányzik, de viszont a leány magától ébred fel a sirban. Érdekes, hogy Liebrecht e novellát Masuccio eredeti munkájának tartja, mert a Xenophonféle regény a XV. században még nem volt kinyomtatva, tehát nem kerülhetett Masuccio elé. De ép ez igazolja kitünően a mesék vándorlásáról szóló legujabb és leghelyesebb teoriát, hogy nem a könyvek utján, de a szájhagyomány nyomán terjedtek és terjednek még ma is. Masuccio után *Luigi da Porto* és *Matteo Bandello* és *Cinthio* dolgozták fel ugyanezt a mesét.

Luigo de Portonál e mese klasszikus alakot ölt. Az összes motivumokat felhasználja és ezekből az ő genialiás összeállitásában nagyszerü megrenditő tragédia fakad.

Romeó és Juliát Lőrinc barát titokban összeadja, de a boldog

nász után Romeónak egy Capulet meggyilkolása miatt menekülni kell. Távollétében Juliát a család erővel férjhez akarja adni. Lőrinc barát Juliának álomport ad és Juliát halottnak hiszik és eltemetik. Romeó megtudja Julia halálát és sietve visszatér Veronába. Egyenesen a sirjához megy, azt felnyitja és zokogva ráborul a kedves halottra és ott mellette megmérgezi magát. Julia az ölelések és csókoktól felébred, de már csak a haldokló Romeót zárhatja karjaiba. Julia fájdalmában szintén megöli magát. Időközben Lőrinc barát is eljön a sirhoz, hogy Juliát kiszabaditsa, de a halál már mindent elvégzett. Julia végszavaiból megtudja a rettenetes tragédiát. Történetesen a Signoria családja elhalad a sir mellett és megdöbbenve veszik észre, hogy az nyitva van. Azt hiszik, hogy *rablók* vannak odalenn, de abban a percben lép elő a szomorú barát. Lezárja a sirt és hiába faggatják, nem mondja meg miért volt lenn a kriptában. Egyedül ő tudja a tragédia titkát.

Ime a reneszánsz fénykorában, az olasz novella fejlődésének tetőfokán mily remekmű keletkezik a tetszhalál meséjének zürzavaros motivumaiból!

Luigi da Portó novellája után a bűbájos mese varázshatalommal terjedt el. Versengve siettek e történeteket ujra meg ujra megirni. Olaszországban úgyszólván e kor valamennyi irója irt egy Romeó és Juliát. Több verses feldolgozás is van róla. Nagy részüket összeállitotta Alexandro da Torri (Pisa, 1830.)

Angliába is gyorsan átment e mese és legnevezetesebb feldolgozása a Shakespearé Shakespeare valószinüleg *Luigi da Portó* novellája után irta szinművét és nem nagyon sokat változtatott rajta. Legfölebb a tragikum emelésére azt, hogy Romeó Tyboltot, versenytársát ott a sirboltban megöli. Ez némileg emlékeztet Toldira, ki szintén megöli Tar Lőrincet.

Franciaországban is korán terjedt el e mese több forditásban. A tetszhalálnak igen érdekes humoros változata a Heptameron 60. novellája. Németországban megtaláljuk majd mindegyik XVI. századbeli mesekönyvben. Sajátságos, hogy hozzánk nem jutott el.

Céltalan volna e helyen az összes *Romeó és Julia* forditásokat és feldolgozásokat felsorolni. Ez nem tartozik feladataink közé már azért sem, mert legkevésbbé sem akarjuk kimutatni, hogy Arany Jánosnak ép ez a mese szolgált volna mintául. Csupán utalni akarunk arra, hogy a sirrablási mese motivumai ősrégi idők-

től kezdve minden korban és minden nemzet irodalmában meg voltak. Az irók jól ismerték és gyakran használták fel.

IV.

A XVII. században, a szentimentálismus felujulásának klasszikus korában a nagy szerelmi regényekben ujra megtaláljuk őket. D'Urfé *Asteredája* és számtalan epigonja Scudery és a Calprenade kaland regényei önkénytelenül felidézték e műfaj ősforrását, az első görög szerelmi regényeket. És az emberi képzelet alkotott-e szebb, megkapóbb motivumokat a nagy szentimentális szerelem illusztrálására, mint a tetszhalált a sirból való feltámadást és egyesülést vagy örök halált a szerelemben. Természetes, hogy e regények majd mindegyikében megtaláljuk e motivumokat. Magában az „Astreá"-ban tulajdonképen nincsenek meg. Előfordul ugyan mind Celadon, mind Astrea álhalála, de ez nem sirból való feltámadás, hanem inkább csodás megmenekülés az igazi halálból.

Ellenben van Urfénak egy ötfelvonásos pásztorjátéka a „*Sylvanire*", melyben a cselszövést teljesen a tetszhalál motivumai alkotják. E változat igen érdekes és bájos. A rokokó-kor minden cicomája pompásan illik a szertelen dekadens görög motivumokhoz. *Trinite* és *Aglante* pásztorok egyformán szerelmesek a szép pásztornőbe, *Sylvarinebe.* Sylvanire Aglante-ot szereti, de zsugori apja *Menandre,* a környék leggazdagabb, de legcsunyább pásztorához *Theanthoz* akarja adni. A szerelmesek *Alciron* bűvészhez fordulnak, ki nekik csodatükröt ad. Aki ebbe a tükörbe belenéz, tetszhalott lesz. Igy elbüvölik *Sylvaniret* és az egész *Lignon* környék nagy részvételével eltemetik. Trinite Aglante rivalisa kimegy a sirhoz, hogy még egyszer lássa szép imádottját. De a sirnál már ott találja Aglanteot és Menandret. Sylvanire felébred és végre Aglante, boldog felesége lesz. Trinite Fossinde nimfát veszi el.

A XVIII. századbeli kalandregényekben is nyomát találjuk e motivumoknak. *Rohde* különösen a *Sophonisbe* átdolgozásokra utal, hol szintén előfordul a tetszhalál és a sirból való feltámadás. Nem volt alkalmunk e kérdést bővebben kutatni, de hogy a XVIII. században az emlitett regénymotivumok nem mentek feledésbe, annak legnyomósabb bizonyitéka, hogy épen ebben az időben jelenik

meg az Antheia és Habrokomes egyetlen forditása, francia nyelven. E forditás előszavában a névtelen szerző utal is arra, hogy menynyire fontos megismerni a szerelmi regények ősforrását, a görög regényeket. Tehát e korban már tudták, hogy e motivumok kölcsönvettek.

A német pásztor és kalandregényekben, melyek francia hatások nyomán keletkeztek, szintén előfordulnak e motivumok. Itt ez irány megalapitója *Philep Zesen* volt és mindjárt az első regényében *„Der afrikanische Sopbonisbe"* szerepel a tetszhalál és a sirrablás. És ha végig kutatnók a nagyobbrészt még ismeretlen és kiadatlan többi kalandregényt az akkori főrangúak oly kedvelt olvasmányait az *„Aramena"* (Braunschweigi Ulrich herceg 1710.), az *Aziatische Banize* stb.-eket, bizonyára számos érdekes változatot találnánk.

E kérdés reánk nézve annyiból is fontos, mert még nincs eldöntve, hogy milyen forrásból került hozzánk ez a mese. Mint már emlitettük, Arany előtt Bólyai Farkas András is felhasználta tetszhalál motivumát. Kétségtelenül idegen minta után dolgozott, de forrását nem sikerült megállapitanunk.

Bólyai Farkas András a geniális mathematikus, úgy látszik, mint nagy elődje Fontenelle[1] is, nagy gyönyörüséget találhatott a szentimentális szerelmi regényekben. Utolsó szindarabja a „Párisi per" tanuságot tehet e gyöngéjéről. Érzékeny játékának tartalma a következő:

Denglos bankár és felesége Charlotte de la Roche, leányukat, Henriette-t, Bernard grófnak igérték. A leány azonban tanitójába, Luisba, szerelmes. Mikor az ifjak viszonya kitudódik, Louisnak távozni kell. Henriettenek egy levelet mutatnak, melyben Louis lemond róla. Henriette elájul és szülei ekkor igy félig ájult állapotban erőszakkal eljegyzik Bernarddal. Louis azonban még az esküvő előtt álruhában visszatér. Festőnek adja ki magát és lefesti a menyasszonyt.

Mikor magukra maradnak Louis felfeddi magát, ujra szerelmet vall és megcsókolja a leányt. Henriette elájul. A szülők két orvost hivatnak, de ezek nem tudnak megegyezni. Courte doktor azt állitja, hogy a leány nem halt meg, Bombast ellenben halottnak

---

[1] Fontenelle gyönyörü előszót irt a Princesse de Clèves-hez.

nyilvánitja. Henriette nem ébred fel — tehát eltemetik. A temetés éppen az esküvő napján van. Most következik a negyedik felvonás, mely minket jelenetről-jelenetre érdekel.

Jacques és Pierre két tolvaj elhatározza, hogy kirabolja Henriette gazdag sirját. Közben Courte doktor ujra elmegy Dengloshoz és ismételten kifejezi aggályait Henriette halála fölött. Charlotte félőrülten kényszeriti őket, hogy menjenek megnézni Henriette sirját. A két tolvaj azonban megelőzi őket. Nagy erőfeszitéssel megnyitják a sirt, de abban a percben menydörgés támad és a rablók ijedten elmenekülnek. Louis jön ki a sirhoz. Gyönyörü magánjelenet után megcsókolja Henriettet. Ujra menydörög és villámlik és Henriette feltámad. A szerelmesek boldogan távoznak. Még egy borzalmas jelenet következik. Charlotte kijön a sirhoz, befekszik az üres koporsóba és ott megöli magát. Denglos borzadva találja meg felesége holttestét leánya koporsójában. Fájdalmában önmagát átkozza meg. Az ötödik felvonásban a szerelmesek boldogságát látjuk és a két gonosztevő sirrabló elitélését.

E kivonat világosan mutatja, hogy Bólyainak ez a darabja az ősrégi szentimentális romantikus sirrablási mese egy változata. Ő maga ennek forrásáról igen keveset mond: „Különösen pedig ezen munkára nézve ezeket jegyzem meg: I. Hogy a materiája igaz, a Párisi akták közt találtatik, lásd Kluget." Ezek igen rejtélyes szavak, melyekből úgyszólván semmit sem értünk meg. Nem tudjuk mik azok a „Párisi Akták" és azt sem tudjuk, hogy ki volt ez a Kluge, aki bennünket erről felvilágosithatna. Azonban a darab materiája aligha igaz. Itt Bólyai tévedett. Bólyai munkájáról egész határozottsággal állithatjuk, hogy az forditás. És pedig nem a „Párisi Akták" valami szenzációs bünpör forditása, melyből aztán Bólyai önállóan darabot irt, hanem minden kétséget kizáróan valamely XVIII. századbeli francia dráma forditása. Az ugynevezett comedie larmoyante-ok közül való. Sőt Bólyai meglepő tisztasággal adja is vissza azt a tulfinomult mesterkélt beszédmodort, mely e század drámáira annyira jellemző. Különösen bájosak Henriette és Louis szerelmi jelenetei. Ez valóságos marivaudage mely nem lehetett Bólyai stilusa. Egyébként magából a szövegből is megállapithatjuk, hogy az forditás. A 69. oldalon olvashatjuk ezt: „a kisasszony *unatkozni* kezdett". S'ennuyer a régi franciában, sőt gyakran még ma is, nem unatkozni, hanem bánkodni-t jelent.

Bólyai mondatában is a „bánkódni“ megfelelőbb volna, mint az unatkozni. Továbbá a 108. oldalon egész francia mondatokat találunk.

Bólyai tehát egyenesen forditás utján hozta be hozzánk a szentimentális romantikus sirrablás motivumát, csak azt nem tudjuk, hogy honnan hozta. Most végül el kellene dönteni, hogyan kerültek a tetszhalál és föltámadás motivumok a „Toldi Szerelmébe?“ Több körülmény arra mutat, hogy Arany valószinüleg Bólyaitól vette legalább a tetszhalál eszméjét és a sirrablás némely motivumát. Csupán a következő egyező vonásokra mutatunk: Piroska is, ugy mint Henriette eléjul és ájultan temetik el. Tehát nem kap álomport, mint Julia vagy Simonis. Aranynál is két sirrabló szerepel Hincz és Kuncz. Egyebekben igen sok az eltérés a Bólyai-féle változattól. Nehéz volna külön, mélyebbreható vizsgálódás nélkül eldönteni, hogy mily forrásból eredtek Arany motivumai.

Vajjon csakugyan Bólyaitól vagy esetleg egyenesen az idegen mesekörből vette-e? Bárhonnan is vette Arany az bizonyos, hogy a „Toldi Szerelme“ az epizódja révén, közvetve vagy követlenül bele tartozik egy idegen nagy szerelmi regeciklusba és annak utolsó legszebb változata. Ez az összefüggés azonban az idegen mesekörrel nem von le semmit a Toldi legenda értékéből, sőt annak titokzatos romantikus báját nagyban emeli.

Nézzük Arany mily motivumokból állitotta össze gyönyörü sirbolti jelenetét.

„Toldi Szerelme“ VI. énekének 77. szakaszával kezdődik a tulajdonképeni sirbolti történet. Az előzménye ennek a következő: Toldi párviadalban megölte Tar Lőrincet és mikor a holttetemet Piroska elé viszik, az a látványtól összerogyott „holtan“. Másnap ment a nagy temetés végbe. Piroskát koporsóba zárták (vele sok szép kincsét, egész falu árát) és a koporsót a gellérthegyi kőszál üregébe tették s huszan a nagy sziklát ráhengeritették. De még azon éjjel két tolvaj lakatos, Hincz és Kuncz a sirhoz lopództak, hogy azt kirabolják. A zárakat feltörték, de a nagy kővel sehogysem birtak.

Mig ezek ott settenkednek, Toldi is eljön a sirhoz, hogy kedves halottját még egyszer meglássa. A rablók ijedten rebbennek szét, de Toldi észre sem veszi őket, nagy buvában

elmozditja a bálványkövet és belép a sirüregbe. Felnyitja Piroska koporsóját és ráborul a kedves tetemre.

Itt vagy, enyim vagy, hát én egyetlen egyem
Hült porait közé oh hadd elegyedjem.
Zokogó tört hangon forró öleléssel
Áztatva szeméből, nagy záporesésse1
Karjaiba szoritá, szivét szive mellé
Eleven tűz lelkét ajkára lehellé,
Szivta, melengette hosszú erős csókkal.
S im a halott felnéz, felriad ily szókkal:

Hol vagyok én?... Ki ez?... s mozdula, felüle.
Toldiban a vér is megaludt, meghüle
Hátrafelé döbbent sirató helyéről
Bársony kalpagja is ledagadt fejéről.
De meg azt gondolja, hisz ez csak álom.
Nossza álmodjunk, hogy hamar el ne szálljon.
Lassan szedi züllött gondolatait össze:
„Hátha nem is holt meg, *el vala rejtezve.*“

Piroska elébb néz, hordja körül szemét,
Tapogatja elholt, merevült tetemét,
Motoz a teritőn, a koporsó leplén,
Olykor egy-egy sóhaj könnyit vala keblén,
Majd szeme a másik koporsón akad meg,
Emlékezetében iszonyún virad med
Szinehagyott arccal, mint halovány viaszk
Fordul Toldi felé s kérdi megint: „Ki az?“

Toldi nem állhatja, odaomlik térdre
Csókolja ruháit, kezét, ahol érte,
Szólitja galambnak, édesnek, övének
Siri virágjának, szive szerelmének.
„Enyim vagy, enyim vagy, te ki másé voltál
Kit tőlem irigyelt az élet, az oltár,
Most a halál keze, a feltámadásé
Ad vissza, enyim vagy! soha, soha másé!

Jer velem, elviszlek,...
Örök, uj életre, boldog szerelembe.
Maradj a világnak ezután is halva,
Nekem élj egyedül, üdvöm birodalma.

De Piroska visszarezzen e szótól, felháborodva megátkozza Toldit. Toldi kétségbeesve rohan ki a sirból, Piroska pedig ujra ájultan hanyatlik vissza.

A két rabló ezután visszafut és mikor látták, hogy Toldi már nincs ott, belopództak a sirba és kifosztották a *„halottat"*. Sőt még feljelentették Rozgonyinak Toldit, hogy ő rabolta ki a sirt. Rozgonyi maga megy szolgáival a sirhoz és ott találja Piroskát *felülve*. Az apa boldogan viszi haza leányát. Piroska kolostorba vonul.

Ezek volnának Arany sirbolti történetének főbb vonásai. Az egyes elemek eredetiségét felesleges itt vizsgálni. A részletekben Arany ép oly eredeti volt, mint a többi költő, ki e motivumakat felhasználta. Lényegében a Toldi szerelme ez epizódja teljesen megegyezik az idegen meseciklussal és annak minden változatával. Az összes fölsorolt történetekben, úgymint Toldi szerelmében szerepel egy kényszerházasság, továbbá a boldogtalan nő tetszhalála, a temetés, a feltámadás, a szerelmesek találkozása a sirboltban és még igen gyakori, noha nincs meg mindenütt a sirrablás. E motivumokból a különféle irók a különböző korokban más-más történetet irtak. Legérdekesebb a szerelmi történet kimenetelének különfélesége. A görögöknél ez boldog kimenetelü, az olaszoknál és Shakespearenél tragikus, Aranynál csupán szomorú. Vigasztalan zord történet, valódi „bús ének". Piroska a kolostorban meghal és Toldi a sirjánál mindhalálig hűséget fogad.

*

Ime ily befejezésre jutottak a magyar irodalomban a XIX. század végén a sokat vándorolt ősrégi sirrablási mese motivumai. Azóta tudtunkkal egy irodalom sem használta fel őket. Talán nem is fognak többé utra kelni, hanem elpihennek örökre az irodalmi hagyatéktárban. Mert vannak már nyugalomra tért mesék is. Lehet, hogy a sirrablási mese is idetartozik. A jövendő kor költészete talán idegenkedni fog, mind a komikus, mind szentimentális sirbolti kalandtól. Más tárgyat igényel már a humor és a szerelem. De azért e motivumok örökké érdekesek lesznek. Az emberi invencio elsőrendü alkotásai maradnak. Az irodalomban is dicső utat tettek meg. Eljutottak minden, a legtávolabbra eső népek költészetébe is, sőt egyeseknél a poetikai formák legkitünőbb képviselőivé lettek. Az olaszoknál ez a történet a legtökéletesebb novella, Shakespeare ugyanezt a mesét a szerelmi dráma örök tipusává avatja. A magyar irodalomban a legnagyobb és legbájosabb költői alkotás főmotivumai. Habent sua fata libelli . . .

Bibliografia.

A) *Általános munkák, Monográfiiák és tanulmányok.*

Bartoli: Storia della letteratura italiana. Firenze 1865.

Bartoli: I primi due secoli della litterature Italiana. Firenze 1878.

J. Bedier: Les Fabliaux. Páris 1900.

Beöthy Zsolt: A Magyar Irodalom Története. II. kiadás. Budapest 1899.

Beöthy Zsolt: A magyar nemzeti irodalom történeti ismertetése. IX. kiadás. Budapest 1905.

Beöthy Zsolt: A szép prózai elbeszélés a magyar irodalomban. Budapest 1886.

Bobertag: Geschichte des Romans und der ihm verwandten Dichtungsgatten. Breslau I., II. 1876.

Ch. Brunet: Manuel de la Bibliographie I.—V. Páris 1860.

Capeletti: Studi sul Decamerone. Parma 1880.

Chlovelius: Die Bedeutensten deutschen Romane des XVII. Jahrhunderts. 1866.

Dunlop-Liebrecht: Die Geschichte der Prosadichtung. Berlin 1851.

Greguss Ágost: A mesés elemekről Shakespeareban. Pesti Napló 1874. (julius 17, 18, 19.)

Heinrich Gusztáv: A Toldi mondáról. Egyetemes Phil. Közlöny III. kötet.

Kemény Zsigmond br.: Tanulmányok. Kiad. Gyulai Pál Pest 1870.

G. Körting: Geschichte des französichen Romans in XVIII. Jahrhundert. Lipcse 1885.

G. Körting: Boccacio's Leben und Werke. Lipcse 1880.

M. Landau: Die Quellen der Dekameron. II. kiadás. Stuttgart. 1884.

D. M. Manni: Istoria del Decameron: Firenze 1742.
E. Rohde: Der Griechische Roman. II. kiadás. Lipcse 1900.
Szilády Áron: Régi Magyar Költők Tára. III. kötet.
W. Scherer: Die Anfänge des deutschen Prosaromans. Strassburg 1877.
Toldi Ferenc: A magyar költészet története. Pest 1871.

B) *Gyüjtemények és kiadványok.*

Arany János: Elbeszélő költeményei. Budapest 1883.
Les amours d'Abrocome et d'Anteia. Páris 1748.
P. Aretino: Comedia. Milano 1876. (Sonzogno).
Bandello: Novellino. Milano 1880. (Sonzogno).
Bartha József dr.: A Toldi monda. Budapest 1899.
Barbazan-Montaiglon: Fabliaux et contes. Páris 1808.
Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart. N. 79, 217, 229.
Bobertag: Vierhundert Schwänke des XVI. Jahrhunderts.
Boccacio: ed. Giulio Ferrario. Milano 1802.
Bolyai Farkas Andrds: A párisi per. Marosvásárhely 1818.
Bartholomeo Chiocarello: Antestinum Pracetaristunae Neapolitanae ecclesiae Catalogus. Nápoly 1643.
Hagen: Gesammt Abenteuer III. kötet. Stuttgart.
Marie de France: ed. Wranke. Halle 1900.
Nerucci: Sessanta novelle montalesi. Firenze 1880.
Nicolas de Troyes: Le Grand Paragon des nouvelles nouvelles. Páris 1869.
G. Pitré: Fabie novelle e raconte. VII. kötet. Palermo 1875.
L. da Porto: Giulietta e Romeo ed. A. Torri. Pisa 1830.
F. Sanzovino: Cento Novelle. Velence.
Simrock: Die Quellen des Shakespeares. Bonn 1872.
F. Ughello: Italia Sacra. VI kötet. Roma 1659.

TARTALOM.

ELSŐ RÉSZ.

A bürleszk-komikus sírrablás.

MÁSODIK RÉSZ.

A szentimentális romantikus sirrablás.

U. C. BERKELEY LIBRARIES
C052179650